

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Факультет філології і журналістики
Кафедра української мови та славістики

Кваліфікаційна робота
ФЕМІНІТИВИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ:
СТРУКТУРНО-ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Спеціальність 035.01 Філологія
Освітня програма «Філологія (Українська мова і література)»

здобувача другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Стрільчук Катерини Борисівни

Науковий керівник:
доктор філологічних наук,
професор
Струганець Любов Василівна

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖІНОЧИХ НОМІНАЦІЙ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	8
1.1. Фемінітиви – лексико-граматична категорія сучасної української мови	8
1.2. Джерельна база вивчення фемінітивів	15
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕМІНІТИВІВ У СУЧАСНОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРІ.....	25
2.1. Семантична типологія фемінітивів української мови	25
2.2. Способи творення фемінітивів та їх інтродукція	32
2.2.1. Афіксальні способи творення фемінітивів.....	33
2.2.2. Основно- та словоскладання як спосіб творення фемінітивів	40
2.3. Проблема нормативності фемінітивів у сучасній мовній практиці.....	41
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЮВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ РІЗНИХ СФЕР СУЧАСНОГО ЛІНГВОСОЦІУМУ	48
3.1. Фемінітиви політичної сфери	48
3.2. Фемінітиви військово-волонтерської сфери	58
3.3. Фемінітиви освітньої сфери.....	64
3.4. Фемінітиви культурно-мистецької сфери	67
3.5. Фемінітиви сфери фізичної культури та спорту	74
ВИСНОВКИ	79
СПОСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	83
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	90

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗМІ – засоби масової інформації

МТ – медіатекст

СН – телевізійний проєкт «Суспільне.Новини»

СК – телевізійний проєкт «Суспільне.Культура»

УП – Інтернет-видання «Українська правда»

ZN – Інтернет-видання «ZAXID.NET»

ЦН – Інтернет-видання «ЦЕНЗОР.NET»

ЄП – Інтернет-видання «Європейська правда»

ДТ – Інтернет-видання «Дзеркало тижня»

СУМ-11 – Словник української мови: в 11 т. / ред. кол. І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Л. Л. Гумецька, Ф. Т. Жилко та ін.; АНУРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 1970 – 1980.

СУМ-20 – Словник української мови: у 20 т. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. Київ: Видавництво «Наукова думка», 2010 – 2025.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови. / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному українському суспільстві відбувається активне зростання кількості фемінітивів, які все частіше замінюють маскулінитиви в різних комунікативних сферах. На появу й поширення фемінітивів впливають соціокультурні, політичні, правові та гендерні чинники, а також загальна тенденція до рівноправності в суспільстві.

Фемінітиви перебувають у центрі наукових студій І. Вихованця, М. Брус, Ю. Шевельова, Л. Наливайка, С. Павличко, А. Архангельської, І. Цар, Л. Ставицької, І. Стогній та інших учених. Стилiстичні, семантичні та словотвірні характеристики фемінітивів розглядали у своїх роботах Б. Борщевський, М. Вакуленко, Є. Дятло, Л. Заводна, Т. Івахненко, О. Левченко, Л. Марчук, М. Навальна, Т. Нестеренко, С. Остапчук, Я. Пузиренко, Т. Семашко, Л. Шевчук, А. Шеремет та інші дослідники. Лінгвісти вивчають це явище з різних аспектів – морфологічного, соціолінгвістичного, комунікативного та культурологічного.

Більшість дослідників погоджується, що поширення фемінітивів є закономірним етапом розвитку української мови, який відображає тенденцію до гендерної симетрії у мовній системі. Фемінітиви – це іменники жіночого роду, що позначають осіб жіночої статі й співвідносяться з усталеними назвами чоловічого роду (маскулінитивами). Як зазначає М. Брус, лінгвальна категорія фемінітивності становить узагальнене абстрактне поняття, яке охоплює сукупність лексичних і словотвірних одиниць із спільним значенням «особа жіночої статі». До цього класу належать іменники, що формувалися протягом усієї історії розвитку української мови та закріплені в наукових джерелах як питомі або запозичені лексеми [Брус 2019, с. 251–252].

Оскільки окреслений процес динамічний, вважаємо, що він потребує більш детального аналізу. А проблема належить до актуальних у сучасному мовознавстві.

Мета дослідження – проаналізувати структурно-функційні особливості фемінітивів сучасної української мови.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання дослідження**:

- 1) вивчити питання фемінітивів як окремої лексико-граматичної категорії сучасної української мови;
- 2) охарактеризувати джерельну базу вивчення фемінітивів;
- 3) простежити структурно-семантичні підходи до типології фемінітивів;
- 4) визначити й описати основні способи творення фемінітивів та їх інтродукцію;
- 5) розглянути проблему нормативності фемінітивів у сучасній мовній практиці, зокрема їх варіантність;
- 6) простежити специфіку функціонування фемінітивів різних сфер: політичної, військово-волонтерської, освітньої, культурно-мистецької, спортивної сфери.

Об’єкт дослідження – фемінітиви сучасного лінгвосоціуму.

Предметом дослідження є семантичні, структурні та функційні особливості фемінітивів сучасної української мови.

У кваліфікаційній роботі застосовано комплекс **методів дослідження**: *поняттєво-лінгвальний* – для розмежування серед сучасної української лексики загальноновживаних фемінітивних форм і лексем зі стилістичним забарвленням; *лексико-тематичного моделювання* – для формування тематичних груп фемінітивів; *структурно-типологічний* – застосовано з метою визначення формально-структурних різновидів лексичних одиниць; *функційний метод* забезпечив інтерпретацію семантичних, комунікативних і стилістичних особливостей уживання фемінітивних форм різних сфер; *компонентний аналіз* дозволив окреслити парадигматичні зв’язки між одиницями цієї лексики, а *аналіз лексико-семантичної сполучуваності* –

виявити їхні синтагматичні взаємозв'язки. Для інтерпретації, узагальнення та систематизації фактичного матеріалу використано *описовий метод*.

Джерельну базу дослідження становить українська інтернет-комунікація 2005–2025 років: матеріали загальнонаціональних онлайн-видань («Українська правда», «ZAXID.NET», «ЦЕНЗОР.NET», «Дзеркало тижня» тощо), а також пости та коментарі на суспільно-політичну тематику в блогах і спільнотах соціальних мереж «Facebook», «Threds» та «Inatagram». Для відмежування оказіональних утворень від узуальної лексики до аналізу включено лише ті одиниці, що фіксувалися не менше п'яти разів. Додатково враховано матеріали словників, укладених у другому десятилітті ХХІ століття. Загальний обсяг опрацьованого матеріалу перевищує двісті мікроконтекстів.

Наукова новизна полягає в тому, що в роботі вперше поглиблено знання про структурні моделі, семантичні особливості та функційні ролі фемінітивів у сучасному дискурсі. Розроблено тематичну класифікацію назв осіб жіночої статі, що відображає актуальний стан розвитку фемінітивної системи української мови, а також здійснено цілісний аналіз фемінітивів провідних комунікативних сфер – політичної, військово-волонтерської, освітньої, культурно-мистецької та спортивної.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів у подальших граматичних і лексикологічних студіях, під час викладання дисциплін «Сучасна українська мова» (зокрема розділів «Морфологія» та «Словотвір»), «Лексикологія української мови», «Стилістика української мови», «Українська мова та культура», «Соціолінгвістика» у підготовці спецкурсів «Актуальні проблеми української граматики», «Нові тенденції в українському словотворенні», а також у створенні новітніх лексикографічних праць – передусім словника сучасних фемінітивів, адже чинні мінісловники не охоплюють повного спектра актуальних жіночих номінацій.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовано на Всеукраїнській студентській науковій конференції «Актуальні питання сучасної філології та журналістики» (Тернопіль, 2025).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 1 публікації (тези «Фемінітиви в сучасній українській мові: структурно-функційний аспект» у збірнику «Актуальні питання сучасної філології та журналістики» (Тернопіль, 2025).

Структура та зміст роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг – 91 с., обсяг основного тексту – 81 с.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖІНОЧИХ НОМІНАЦІЙ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Фемінітиви – лексико-граматична категорія сучасної української мови

Лексико-граматичні категорії української мови формувалися упродовж століть. Цей процес був тривалим та охоплював різні етапи розвитку мови й мовлення, а також зазнавав численних змін. Слова на позначення осіб жіночої статі виникли тоді, коли й почала формуватися сама мовна система. Але поняття «фемінітив» й досі перебуває в центрі дискусій мовознавців.

Саму ж історію термінів із основою *фемін-* в українській лінгвістиці науковці почали відслідковувати з другої половини ХХ ст. З цього часу розпочалося уживання відповідних термінів: *фемінінний*, *фемінативний*, *фемінізуючий* та ін. Зважаючи на це, лінгвісти вважають, що історію функціонування термінів із основою на *фемін-* варто вести з другої половини ХХ ст. і пов'язувати насамперед із вченням І. Ковалика, праці якого заклали підвалини дослідження іменникового словотвору та започаткували фахову термінологію класифікації назв жінок [Ковалик 2007].

Теоретичне осмислення словотвірних питань у площині категорії назв осіб дало змогу І. Ковалику запровадити й обґрунтувати використання термінів *фемінізуючий* (суфікс, словотвірний тип, розряд, елемент, функція, значення, закінчення, ресурси), *фемінінний* (суфікс, словотвірний тип), *фемінізація* («жіночотворчість») [Ковалик 1962, с. 3, 7, 8, 12, 23, 31, 32; Ковалик 2007, с. 397]. У працях дериватолога цими позначеннями чітко розмежовано назви жінок і чоловіків і підкреслено самотійний статус категорії жіночих номінацій.

Пізніше послідовниками І. Ковалика стали такі науковці та мовознавці, як: І. Фекета, Н. Захлюпана, В. Грещук, А. Загнітко, С. Семенюк, М. Брус та

ін. І саме науковиця М. Брус станом на зараз здійснила чи не найбільш змістовний аналіз генези, еволюції та функціонування фемінітивів у сучасній українській мові. Певна річ, проблема потребує і нових досліджень, адже з плином часу оновлюються погляди та набір фемінітивів.

У сучасній же лінгвістиці ще й досі не склалася однозначна традиція вживання терміна *фемінітив*: окремі науковці пропонують різні відповідники – «найменування жінок», «назви осіб жіночої статі» (А. Архангельська), а також визначення на кшталт «іменники на позначення осіб жіночої статі за професією чи родом діяльності», «парні іменники на позначення осіб жіночої статі», «жіночі назви» тощо.

На початку ХХІ ст. творення й уживання лінгвістичних термінів із основою *фемін-* активізувалося під впливом нових підходів до вивчення жіночої проблематики; це виразно помітно в працях З. Валюх – *фемінатив* [Валюх 2005, с. 110, 177], Я. Пузиренко – *фемінізація* [Пузиренко 2005, с. 13, 14], Т. Сукаленко – *фемінність, фемінітив* [Сукаленко 2010, с. 25, 144], А. Архангельської – *фемінатив* [Архангельська 2013; Архангельська 2014] та ін.

Відповідно до Словника гендерних термінів, за редакцією З. Шевченко, *фемінітив* – це «слово жіночого роду, яке замінює або поєднується з подібним поняттям чоловічого роду» і зазвичай використовується для позначення будь-кого, незалежно від статі. Термін маскулінітив є антонімом – назва особи чоловічої статі [Шевченко 2016, с. 255].

М. Баган вважає виправданим використання термінів *фемінітив, фемінітивотворення, фемінітивовживання* та ін. Водночас, аналізуючи монографію М. Брус, дослідниця не погоджується із введенням у лінгвістичні дослідження термінів *фемінізація, фемінізувати* і т. п., оскільки вони відображають набуття чоловіками жіночих характеристик або пов'язані з активним впливом жінок на різні сфери суспільства, а не з виникненням та поширенням жіночих імен з різних причин [Баган 2020, с. 156].

Т. Марценюк послідовно користується терміном *фемінітив*, пояснюючи це тим, що мова є важливим посередником у процесі висвітлення проблем. Мова не є стабільною конструкцією – вона змінюється, відображаючи реальність. Якщо ми не називаємо певні речі, це може означати, що їх не існує. Оскільки серед експертів та активістів громадянського суспільства багато жінок, у цьому тексті я засвідчую їхнє соціальне визнання [Марценюк 2014, с. 6].

На наш погляд, термін *фемінітив* відповідає ключовим вимогам до таких одиниць: він є змістово вмотивованим, системним і достатньо гнучким. Більше того, у мовній практиці використовуються не лише базові позначення, а й низка похідних – *фемінітивний*, *фемінітивність*, *фемінізація*, *фемінізувати* – що свідчить про стійкість терміна, словотворчу продуктивність та здатність створювати підсистему споріднених термінів.

Виходячи з вищезгаданих термінів та поглядів, сформулюємо таке визначення поняття *фемінітив*: це іменники жіночого роду, що позначають осіб відповідної статі, які походять від чоловічих імен (маскулінність) суфіксально (рідше морфологічно, синтаксично або словотворчо). Вони не пов'язані виключно з видом діяльності чи методом праці, а позначають особу жіночого роду. Лінгвістична категорія жіночності (жіночості) – це узагальнене абстрактне поняття, якому підпорядкована сукупність лексичних та словотворчих одиниць, об'єднаних загальним значенням «жіноча особа» [Брус 2019, с. 53]. До іменників жіночого роду належать субстантиви, що виникли протягом історії української мови та засвідчені в наукових джерелах як видові та запозичені одиниці.

Одним із пріоритетів сучасного мовознавства є фіксація новітніх суспільних змін, відбитих у мовленні. Як зазначає Б. Ажнюк, нині спостерігаємо «помітне розширення сфери функціонування форм жіночого роду іменників на позначення професій, посад тощо. Донедавна вони сприймалися здебільшого як елементи просторіччя та побутового мовлення (*директорка*,

менеджерка), проте останнім часом форми на зразок *лідерка, конгресменка, прем'єрка* дедалі активніше вживаються в засобах масової інформації й поступово втрачають маргінально-просторічне забарвлення» [Ажнюк 2008, с. 39].

У дослідженні фемінітивів вважаємо за необхідне спиратися на напрацювання гендерної лінгвістики. Так, Я. Пузиренко аналізує прояви сексизму в українській мові, звертаючи увагу на непослідовність подання жіночих номінацій в офіційно-діловому стилі та лексикографії, що детермінує гендерну асиметрію в мові [Пузиренко 2001]. У низці словників позначки *розм.* при фемінітивах подаються непослідовно, а тлумачення часто зводиться до формули «жіноче до маскулінітива». На думку авторки, відсутність єдиного підходу до репрезентації назв жінок пояснюється нестачею відповідних наукових студій.

Т. Семашко розглядає проблему крізь призму поняття «стать» та характеристик її функціонування [Семашко 2012]. Чітке розмежування термінів «стать» та «гендер» представлено в роботі Р. Унгер, де біологічну стать протиставляє соціальна стать (гендер), з пропозицією використовувати *стать* для позначення біологічних відмінностей, а *гендер* для опису психологічних, соціальних та культурних факторів, пов'язаних з нормами, ролями, характеристиками та стереотипами, характерними для жінок та чоловіків [Unger 1979]. Цю позицію поділяє й А. Марценюк: «Гендер – це не біологічна категорія, а соціокультурна: індивід не отримує «гендер» автоматично від народження, а набуває його в процесі включення в соціальне життя» [Марценюк 2014, с. 7]. Н. Собецька також наголошує, що «біологічна *стать* означає біологічні характеристики людини, а соціальний *гендер* – це *гендер*, який характеризує людину з усіма її психологічними та соціальними компонентами» [Собецька 2016, с. 375].

У роботі Ю. Маслової проблему жіночої гендерної ідентичності, враховуючи вплив усталених та нових гендерних стереотипів [Маслова 2011].

Я. Пузиренко додатково аналізує прояви сексизму в системі звернень та правових актів, формулюючи такий висновок: «Як показують приклади, на сучасному етапі розвитку української лексикографії немає єдиного, розробленого підходу до представлення жіночих імен, особливо агентських та професійних, що можна пояснити, зокрема, станом наукових досліджень цієї проблеми» [Пузиренко 2000, с. 41].

У частині праць здійснюються зіставлення функціонування фемінітивів в українській та інших (здебільшого європейських) мовах. Наприклад, С. Борщевський, порівнюючи англійську та українську, доходить висновку, що сучасна англійська мова характеризується стратегією диверсифікації з рухом до нейтралізації, тоді як в українській мові спостерігаємо посилення експансивних тенденцій у використанні фемінативів, що супроводжується активацією дериваційного потенціалу української мови на тлі ще не повністю структурованого словотворення [Борщевський 2020].

Останніми роками помітно зростає частота вживання найменувань осіб жіночої статі як в усному, так і в писемному мовленні. Це явище зумовлене, серед іншого, зміною соціальної ролі жінок, посиленням рухів за права жінок та дистанціюванням від тоталітарного російськомовного дискурсу, який витіснив такі позначення. Водночас фемінативи не є нововведенням останніх кількох десятиліть, а наслідком тривалого історичного розвитку української мови. М. Брус говорить про «піднесення жіночих імен до рівня загальноновживаних, стилістично нейтральних слів» як про «давню тенденцію в розвитку фемінативної системи української мови» [Брус 2009, с. 62]. Тому історію формування цих одиниць слід простежувати з дописьменних часів, враховуючи лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори. Періодизація розвитку жіночих форм корелює з історією мови, на думку Ю. Шевельов: праукраїнська, давньоукраїнська, центральноукраїнська та сучасна [Шевельов 2002, с. 54–55].

Перші мовні засвідчення назв, що позначали жінок, з'являються вже в добу протоукраїнської мови. Саме тоді почали формуватися початкові найменування та виокремлюватися характерні риси фемінітивної підсистеми. М. Брус, аналізуючи такі лексеми, як *братана* – «дочка брата», *стрыина*, *уина* – «дружина дядька», наголошує, що вони відображають давню, ще дописемну традицію переходу прикметників у іменники [Брус 2010, с. 3]. Найдавнішим пластом є назви родинної спорідненості (*мати*, *сестра*, *тета*, *дочька*, *дядина*, *сноха*, *теща*, *мачеха*), які виникли з потреби називати жінок у межах сімейної спільноти.

У період давньоукраїнської мови система фемінітивів значно збагачувалася. На позначення соціального, майнового чи сімейного статусу батьків (*богатичьна*, *рабичьна*, *бановьна*), а також різноманітних родинних стосунків (*дѣвѣка*, *жонѣка*) уживалися численні нові форми. Багато таких слів спершу мали прикметникові ознаки (суфікси, тип відмінювання, значення присвійності), однак згодом переосмислювалися й набували іменникової функції [Брус 2019, с. 108]. Виокремимо новий для цієї доби розряд – церковно-релігійні назви, що постали із поширенням християнства. Чимало давніх фемінітивів уживаємо й нині: *королева*, *селянка*, *християнка* тощо.

Староукраїнський етап позначений подальшим активним уживанням і приростом жіночих номінацій. Присвійні прикметники, пов'язані з новими професіями і відповідними маскулізмами, перетворюються на повноцінні іменники [Брус 2019, с. 114]. У професійному дискурсі жіночі назви траплялися не завжди – через історичні обставини обмеженого доступу жінок до освіти й фахів.

За доби нової української мови категорія фемінітивності перебувала під впливом живомовних процесів, засвоюючи риси народнорозмовної стихії.

Події XX століття привели до відносного вирівнювання можливостей жінок і чоловіків у воєнних умовах: жінки масово працювали в тилу, забезпечували родини, що трансформувало їхню самосвідомість. Послабився

поділ «чоловічої/жіночої» праці, зросла жіноча освіта. Ці зміни позначилися й на лексиці: мова поповнилася назвами на кшталт *бетонярка, інженерка*.

На сучасному етапі активізувалися процеси словотворення фемінітивів, що пов'язано з новими умовами соціалізації жінки. Розвиток демократії сприяв реальній рівноправності, а категорія назв жінок стала одним зі способів вираження феміністичних ідей. Як показують сучасні лексикографічні джерела, зокрема «Словник української мови», фемінітивна підсистема охоплює більшість лексики попередніх періодів, а також фіксує низку одиниць, які раніше функціювали, але не були задокументовані (*дегустаторка, зварювальниця, кондитерка, операторка* тощо) [СУМ 11].

Щодо словотворення, то суфіксація за допомогою форманта *-к(-а)*, засвідчена ще в дописемний час (*тетька*), посилюється в давньоукраїнській (*галичанка*) та староукраїнській (*католичка*) періодах і лишається продуктивною донині (*феміністка, абонентка*). Розвиваються також префіксація та словоскладання, започатковані в дописемну добу (*прабаба, подруга*), продовжені в давньоукраїнській (*Богоматерь*), староукраїнській (*паніматка, неприятелька*) і новій українській (*співмешканка, телезірка*) мовах; нині додаються моделі з іншомовними префіксами.

Від найдавніших писемних часів до сьогодення в українській мові нагромаджено значний фонд фемінітивів, що становлять окрему лексико-семантичну групу. Масив одиниць, їхні взаємини й перехідні зв'язки дозволяють говорити про фемінітивну підсистему як окремий сегмент лексичної системи. Відповідно до розуміння системи як «єдиного цілого, частини якого перебувають між собою в закономірних відношеннях і постійних взаємозв'язках» [Ковалик 2007, с. 28], фемінітивна підсистема – це сукупність іменників зі значенням особи жіночої статі, між якими функціують сталі лексичні, словотвірні, граматичні, синтаксичні та інші відношення. З лексикологічного погляду першочерговими є класифікація за значенням і семантичною структурою та опис семантичних відношень, адже в

історичному розвитку ці одиниці неодноразово зазнавали внутрішньомовних і позамовних впливів.

Розкриття лексичного значення фемінітивів – головне завдання їхнього лексико-семантичного аналізу, що нині є одним із пріоритетів українського мовознавства (передусім лексикології та лексикографії). Досі не вироблено єдиних принципів послідовного й уніфікованого тлумачення загальних назв жінок: у практиці кодифікації часто вдаються до відсилання до відповідників чоловічого роду або до твірних основ, а також до позначення жінок «чоловічими» назвами (особливо в публічній та професійній сферах). Як самостійні номінативні одиниці – носії значення жіночості – фемінітиви мають отримати власну лексичну історію в словниках: повний опис значень і відтінків в одній статті, навіть за наявності корелятивів чоловічого роду чи інших споріднених/синонімічних форм. Уведення розгорнутих описових дефініцій забезпечить сприйняття значення фемінітивів у діяхронії та синхронії як поєднання трьох компонентів: семантичного (віддзеркалення позначуваної сутності), прагматичного (ставлення мовців, у т. ч. у різних середовищах — освітньому, медійному, молодіжному) та синтаксичного (місце значення в мережі родинних лексем) [Тараненко 2007, с. 320–322]. Історично лексичні значення загальних назв жінок постійно змінювалися під впливом внутрішньомовних процесів і зовнішніх соціокультурних чинників, що нині особливо наочно простежується в сферах, де норми вживання й нові моделі значень закріплюються найшвидше.

1.2. Джерельна база вивчення фемінітивів

Джерельною базою нашого дослідження слугували три види дискурсу: медійний, мережевий та освітній. При цьому, ми розмежовуємо поняття дискурс та текст. Необхідність такого розрізнення зумовлена тим, що дискурс у сучасній лінгвістиці розуміють як явище ширше, багатовимірне й динамічне, тоді як текст є його конкретним, матеріально зафіксованим проявом. Дискурс

охоплює не лише мовний продукт, а й комунікативну ситуацію, учасників спілкування, їхні наміри, соціокультурні й прагматичні чинники, контекст створення та інтерпретації висловлювань.

Тому дискурс визначають як мовлення, занурене у життя, як комунікативний процес, у межах якого тексти лише породжуються і функціонують. Текст же постає як завершений результат мовленнєвої діяльності, структурований за певними правилами, зафіксований у письмовій чи усній формі, позбавлений усієї повноти ситуативності, але здатний зберігати й передавати смисли [Бацевич 2004].

Таке розмежування є методологічно важливим для нашої роботи. Якщо ми, наприклад, звертаємося до матеріалу газети чи інтернет-видання, то взаємодіємо з медійним дискурсом загалом – широким комунікативним полем, у якому функціонують різні тексти. Проте в межах цього дискурсу ми обираємо окремі статті, які становлять уже конкретні тексти. Одна стаття може бути політичної тематики, інша – спортивної, ще одна – культурної чи освітньої. Це свідчить, що всередині одного дискурсивного простору можуть існувати тексти різної жанрової, тематичної та комунікативної природи.

Тому, працюючи із медійним дискурсом певного інтернет-видання, ми аналізуємо не весь дискурс загалом, а сукупність конкретних текстів, що наповнюють цей дискурс змістом і реалізують його функції. Отже, «дискурс» – поняття ширше, воно охоплює контекст, ситуацію, учасників, мовні стратегії та інтенції, тоді як «текст» є вузким поняттям, яке фіксує результат мовленнєвого акту.

З огляду на таке розуміння варто детальніше розглянути, що саме становить текст у сучасній лінгвістиці. Текст – основний засіб вербальної комунікації, який поєднує мовні одиниці в єдину структурно й смислово організовану цілість [Селіванова 1999]. Становлення лінгвістики тексту у 60-х роках XX століття сприяло переорієнтації мовознавства від суто структурного аналізу до дослідження мови в реальному функціонуванні.

У різних концепціях лінгвістики тексту незмінною залишається теза, що об'єктом її є тексти, а предметом – їхня організація, категорійна система та функціональна природа. Лінгвістика тексту постає як сфера знань про правила побудови зв'язного тексту та його ключові категорії; як комплексна дисципліна, що вивчає семіотичну, комунікативно-прагматичну, семантичну та структурну організацію текстів. Західні дослідники, зокрема Р. Дірвен і М. Веспур, акцентували на тому, як текст забезпечує ефективну комунікацію між мовцем та реципієнтом [Селіванова 1999].

У сучасній науці лінгвістика тексту виходить за межі традиційних структурних описів і взаємодіє з іншими лінгвістичними напрямками – когнітивістикою, прагматикою, соціолінгвістикою. Текст аналізують як репрезентацію знань, культурних смислів, інтенцій автора, як модель впливу на свідомість і поведінку адресата.

У цьому сенсі текст постає не лише як продукт мовлення, а як складний семіотичний об'єкт, що має автономні властивості, але водночас залежить від дискурсивного середовища, у якому він функціонує.

Текст можна розглядати як дискурс, який «зупинили», вилучивши з нього комунікативну ситуацію, інтонаційність, паралінгвістичні засоби, живу взаємодію учасників. Дискурс же неможливо відтворити поза контекстом, без урахування соціокультурних і прагматичних чинників, без категорії адресата та адресанта, їхніх інтенцій і стратегій мовленнєвої поведінки.

У світлі такого підходу текст і дискурс не протиставляються радикально, а радше співвідносяться як продукт і процес, як фіксована та динамічна форми мовлення. Зокрема, у медійному дискурсі кожен текст стає носієм певної позиції, світоглядної рамки, комунікативної стратегії, залежно від того, у якій рубриці він з'являється, який жанр репрезентує і яку аудиторію передбачає. Те саме стосується мережевого дискурсу, який охоплює широкий спектр жанрів – від дописів у соціальних мережах до коментарів і блогових текстів. Освітній

дискурс, що також входить до джерельної бази нашого дослідження, є специфічним середовищем, у якому функціонують тексти певного типу.

Часто виокремлюють педагогічний дискурс з огляду на специфіку учасників взаємодії та підвищену роль особистісного контакту. Педагогічний дискурс формує особистість і її духовний вимір, тому поєднує навчальні й розвивальні цілі [Сібрук, Барабаш 2019].

Водночас освітній дискурс не вичерпується суто навчальним спілкуванням. На думку В. Андрущенка та І. Силадія, до нього належить і професійна комунікація науковців, викладачів і студентів – усна й письмова – як у безпосередній взаємодії, так і в площині фахових текстів. Відповідно до сфери діяльності вирізняють такі різновиди освітнього дискурсу: дидактичний, академічний, публіцистичний, соціальний та ідіосинкратичний. Дидактичний – це насамперед усна взаємодія викладача й учнів у навчальному процесі. Академічний поєднує письмові (монографії, підручники, методичні видання) та усні (лекції) форми. Публіцистичний охоплює журнальні публікації про повсякденні аспекти педагогічної практики (умови навчання, оплату праці тощо). Соціальний зорієнтований на комунікацію з учнями та батьками. Спеціальний (прикладний) педагогічний дискурс функціонує на перетині з іншими галузями – психологією, кримінологією, медициною тощо [Андрущенко, Силадій 2018].

Спираючись на наведені підходи, розуміємо освітній дискурс як зразок комунікативно-прагматичної мовної поведінки вчителів і здобувачів у сфері освіти з набором стабільних і змінних параметрів: соціокультурних характеристик, норм, ролей і стосунків, угод і правил взаємодії, особливостей інтерактивності тощо. Педагоги передусім організовують навчально-виховний процес і впроваджують релевантні технології, тоді як здобувачі освіти постають основними адресатами й об'єктами виховного впливу.

Освітній же текст є повним повідомленням, яке має власний зміст, організоване відповідно до однієї з абстрактних моделей, присутніх у мові, і

має свої унікальні характеристики. Він є результатом синхронізації пізнавальної діяльності учасників спілкування, нерозривно пов'язаний із навчально-методичною діяльністю учасників спілкування, що формує когнітивні та комунікативні стратегії, а також надає потужності текстовій системі та інтегрує її в семіотичний простір. Кожна частина такої системи, наприклад, фрагмент підручника чи тексту вчителя й учня, є особливою зоною семіотичного розділення, де відбувається їх взаємна адаптація в дискурсі. Серед них інтегровальну роль відіграє педагогічний текст, який поєднує базові мовні компоненти кожної підсистеми дискурсу і виступає основою. Тим не менш, педагогічні тексти є автономними відносно інших мов і відрізняються за своєю семіотичною структурою. Поряд з вербальними знаками (морфемами, словами, реченнями) у його складі зустрічаються піктограми, оформлення шрифтів, зміна палітри кольорів.

З огляду на це, сформуємо найширше поняття освітнього дискурсу: це комплексне комунікативне середовище, у межах якого відбувається цілеспрямована взаємодія учасників освітнього процесу, спрямована на передачу, засвоєння, інтерпретацію та трансформацію знань, цінностей і соціально значущих смислів. Освітній дискурс охоплює всю множину мовленнєвих практик, що виникають у сфері освіти: від безпосереднього педагогічного спілкування вчителя зі здобувачами до науково-академічної комунікації, від інституційної риторики до індивідуальних текстів учасників освітнього середовища. Він включає як процесуальну (динамічну) складову – дискурсивну взаємодію, так і результативну – тексти різних жанрів, стилів і рівнів формалізації.

Якщо ж ми говоримо про медіадискурс (у дослідженні послуговуємось поняттям медійний дискурс), то розуміємо його як спосіб комунікації та передавання змістів через ЗМІ (Засоби масової інформації): телебачення, радіо, пресу, інтернет-видання та інші платформи. Тут дискурс – це

структурована комунікація, що конструює уявлення про події, явища, людей і ідеї, поєднуючи вербальні та невербальні коди.

Масмедійний дискурс охоплює не лише тексти (новини, репортажі, рекламу), а й звук, зображення, візуальні ефекти та інші компоненти, які разом формують повідомлення для аудиторії. Важливо, що медіа не просто інформують. Вони активно моделюють картину світу, впливають на соціокультурні цінності, уявлення та оцінки, формують і підтримують політичні, соціальні й культурні наративи, а відтак – громадську думку та стереотипи [Кузьменко 2015].

У сучасному комунікативному середовищі медіадискурс має особливу вагу, адже множинність платформ і каналів підсилює його здатність впливати на мислення, норми та поведінкові практики. По-перше, зростають швидкість і різноманіття інформації: завдяки інтернету й соціальним мережам контент розповсюджується миттєво, а доступ до джерел стає фактично необмеженим. По-друге, відбуваються фільтрування й агрегація: редакції відбирають окремі аспекти подій, задаючи ракурси сприйняття. По-третє, аудиторії стають масові й глобальні, що підсилює ефект впливу. По-четверте, множаться формати – текст, відео, аудіо, інтерактив – і це дає змогу адресувати різні типи сприйняття. По-п'яте, зростає ризик фейків і дезінформації, що деформує уявлення про реальність. По-шосте, відповіддю виступає медіаграмотність як здатність критично аналізувати й оцінювати повідомлення. По-сьоме, медіадискурс залучений до суспільних процесів – політики, культурних тенденцій, гендерних уявлень тощо – і реально їх змінює.

Комунікативний вплив у медіа зумовлюється низкою параметрів: внутрішньою установкою комунікатора щодо себе й адресата, вербально-невербальними властивостями повідомлення, характеристиками комунікативного простору та соціально-психологічного середовища [Татенко 2000].

ЗМІ виконують кілька інформаційних функцій. Вони поширюють корисні відомості (погода, логістика, біржові коливання, культурні й спортивні події), надають фонову інформацію (наукові відкриття, законодавчі ініціативи, діяльність інституцій), що не завжди має безпосередній вплив на рішення адресата, але формує ідейні рамки й переконання. Окремо виділяють інформацію, що спрямовує вибір адресата (анонси шоу, культурних подій, публічні заяви місцевої влади), а також попереджувальну інформацію (ризики погоди, епідемій, безпеки тощо).

У конфліктних ситуаціях ЗМІ відіграють ключову роль у способах висвітлення: журналістські платформи нерідко використовують сторони протистояння для поширення вигідних їм наративів; медіа стають учасниками глобальних зіткнень і центральними акторами інформаційних війн [Б'єльса 2009, с. 12]. При цьому більшість редакцій покладається на обмежену кількість джерел: концентрація ринку веде до домінування кількох організацій, а міжнародні новини уніфікуються, адже їх часто постачають ті самі інформагентства. Удосконалення ІКТ прискорило глобальну циркуляцію новин, перетворюючи окремі сюжети на світові медіаподії (міжнародні змагання, події у Ватикані, теракти). Однак універсальне висвітлення не означає однакового прочитання: контент адаптують до локальних аудиторій, і ці перезаписи створюють множину версій глобальних подій [Б'єльса 2007, с. 150; с. 16].

У цьому контексті Е. Б'єльса трактує переклад новин як різновид переписування: журналісти пристосовують тексти до нового контексту, правил і практик конкретного медіасередовища. Адаптація стосується не лише форми, а й змісту: «переклад новин тягне за собою значну кількість трансформацій вихідного тексту, що призводить до суттєвої зміни змісту тексту перекладу» [Б'єльса 2007, с. 142].

І не менш цікавим та особливими є мережевий дискурс. У сфері електронно опосередкованої комунікації спостерігаємо значну варіативність

термінів: «віртуальний дискурс», «інтернет-дискурс», «комп'ютерний дискурс», «комп'ютерно-опосередкований дискурс», «електронний дискурс», «мережевий дискурс» тощо. Усі ці терміносполуки фіксують різні аспекти однієї ширшої реальності – мовлення, опосередкованого цифровими технологіями.

Враховуючи слушне зауваження О. Горошко про те, що означальний компонент у таких словосполученнях підкреслює специфіку каналу, засобу чи умов комунікації, визнаємо «електронний дискурс» гіперонімом, який об'єднує всі інші типи [Горошко 2022]. Під електронним дискурсом розуміємо вербальну й невербальну комунікацію, що здійснюється за участю електронних пристроїв або опосередковується ними.

У межах електронного дискурсу виокремлюють комп'ютерний (комп'ютерно-опосередкований) дискурс – усі типи спілкування, які відбуваються за допомогою комп'ютера чи «комп'ютеризованих» пристроїв (смартфонів, планшетів тощо). Далі, в його рамках, окреслюють віртуальний дискурс – комунікацію у створених або змодельованих віртуальних середовищах. Це може бути взаємодія з віртуальними асистентами, персонажами комп'ютерних ігор, штучно сконструйованими «світами», де адресат не є реальною особою, а радше програмним агентом. Водночас існують різновиди віртуального дискурсу, не пов'язані безпосередньо з комп'ютером (наприклад, настільні рольові ігри), однак вони не входять до предметного поля нашого дослідження.

Наступним щаблем цієї ієрархії є інтернет-дискурс (онлайн-дискурс), що реалізується в мережі Інтернет як у сукупності сервісів, так і у її окремих службах (електронна пошта, форуми, месенджери, сайти, блоги тощо). Деякі дослідники пропонують виокремлювати вебдискурс як мовлення у просторі World Wide Web, однак, на наш погляд, таке дроблення є надмірним, оскільки для пересічного користувача WWW невід'ємна від Інтернету загалом, а межі

між службами не завжди очевидні на рівні комунікативної практики [Карпенко 2016].

Поняття «мережевий дискурс» у сучасних студіях трактується щонайменше у двох площинах: як спілкування в мережі Інтернет та локальних комп'ютерних мережах і як комунікація, що реалізується в соціальних мережах. Перше розуміння значною мірою дублює обсяг терміна «інтернет-дискурс» і не додає нової змістової диференціації, тим більше, що локальні мережі нині мають переважно корпоративне застосування й не формують провідного масового комунікативного середовища.

Більш продуктивним видається друге розуміння, у якому мережевий дискурс ототожнюється з дискурсом соціальних мереж, тобто з мовленнєвою діяльністю користувачів платформ на кшталт Facebook, Instagram, X (Twitter), TikTok, YouTube, LinkedIn тощо.

З огляду на це, у нашому дослідженні ми вживаємо терміносполуки «мережевий дискурс», «дискурс соціальних мереж» і «соціально-мережевий дискурс» як взаємозамінні, розуміючи під ними мовленнєву репрезентацію комунікативних актів, реалізованих у соціальних мережах. Йдеться про тексти різних жанрів і форматів: особисті дописи, коментарі, відповіді, репости з власними ремарками, сторіз, описи до зображень і відео, реакції у вигляді емоджі тощо. Усі ці текстові фрагменти складають цілісний мережевий дискурс, у якому відображаються мовні норми, інновації, ціннісні орієнтири, соціальні ролі та ідентичності користувачів.

На відміну від медійного дискурсу, де тексти проходять редакційний відбір і коректуру, мережевий дискурс дає змогу зафіксувати «живу» реакцію мовної спільноти на нові форми, зокрема на фемінітиви, простежити коливання між традиційними та інноваційними назвами, конфлікт норм і очікувань, мовну гру, іронію, політизовані й ідеологізовані вживання. Соціальні мережі стають простором публічного обговорення фемінітивів,

їхнього правомірного чи неприйнятного вживання, що дозволяє розглядати мережевий дискурс як лабораторію сучасних мовних змін.

У такому підході дискурс соціальних мереж є ширшим утворенням, яке включає цілу сукупність текстів, тоді як окремий допис, тред, коментарна гілка або серія реплік – це вже тексти, що функціонують усередині мережевого дискурсу. Одні з них можуть бути публіцистичного характеру (наприклад, авторські аналітичні дописи), інші – переважно розмовні, побутові, ще інші – освітнього чи професійного спрямування. Тому, як і у випадку медійного та освітнього дискурсів, ми послуговуємося тим самим принципом розмежування: мережевий дискурс – це комунікативне середовище й процес, тоді як мережеві тексти – це конкретні мовні продукти, створені в цьому середовищі.

Таким чином, дискурс становить ширше комунікативне тло, у межах якого породжуються, функціонують і інтерпретуються різні тексти. Кожен текст є цілісною комунікативною одиницею, але лише в межах дискурсу він набуває смислу, виконує свої прагматичні та соціокультурні функції й стає частиною ширшого мовленнєвого процесу. Саме тому в нашому дослідженні ми чітко розмежовуємо ці поняття та аналізуємо тексти (статті, пости, коментарі) як елементи відповідних дискурсивних середовищ – медійного, мережевого та освітнього.

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕМІНІТИВІВ У СУЧАСНОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРИ

2.1. Семантична типологія фемінітивів української мови

Семантичний розряд фемінітивів за професійними, діяльнісними та функційними особливостями становить велику частку загальної кількості жіночих номінацій сучасної української мови. Ми ж в своїй праці опираємось на роботу мовознавиці М. Брус, яка розробила детальний аналіз семантичних груп фемінітивів з урахуванням історичного розвитку української мови. Але вважаємо, що доцільно було б видозмінити її і додати більше семантичних розрядів, які репрезентують найпоширеніші сучасні групи фемінної лексики та відображають актуальний стан функціонування фемінітивів у сучасному українському мовленні й демонструють, як суспільні зміни впливають на розширення семантичних меж цієї категорії. З огляду на це, виокремлюємо вісімнадцять лексичних груп:

1) назви жінок за професійною спеціалізацією в промисловій, будівельній та галузях виробництва; це переважно назви робітниць, зайнятих у легкій та меншою мірою важкій видах промисловості (як фахівчині у межах виробництва, так і робітниці та спеціалістки одночасно):

- текстильне виробництво (*вибільниця, басонниця та ін.*);
- швейне (*кравчиня, відрізальниця, верстатниця, ткаля, швачка, розкрійниця та ін.*);
- харчове (*кухарка, цукерниця, холодильниця, черпальниця, карамельниця та ін.*);
- деревообробне (*деревообробниця*);
- поліграфічне (*поліграфістка, сортувальниця, титрувальниця та ін.*);
- гірничодобувне (*бурильниця, обробниця, шліфувальниця, ізолювальниця, дубильниця, вантажниця та ін.*).

2) назви жінок за освітньо-навчальною та науково-дослідною діяльністю представлені численною кількістю фемінітивів, які називають жінок, що працюють в освітньому, науковому, дослідницькому, інформаційному процесах, або інформують про здобуття якогось фаху, набуття знань чи навичок тощо. З урахуванням семантичних особливостей цієї групи, виділяють такі підгрупи:

- назви жінок за навчальною діяльністю (*студентка, школярка, аспірантка* та ін.);
- назви жінок за професійним спрямуванням (*хімічка, фольклористка, журналістка* та ін.);
- назви жінок за кваліфікаційними ознаками (*словесниця, зоотехнічка, русистка* та ін.);
- назви жінок за званням, ступенем (*вчена, асистентка, стажерка* та ін.).

3) назви жінок за літературно-творчою і культурною діяльністю: це група, на якій певною мірою позначився вплив іншомовної лексики, але також збереглися багато автентичних українських назв. В межах цієї групи також прийнято виділяти підгрупи, залежно від виду діяльності:

- музично-вокальна діяльність (*вокалістка, співачка, хористка, скрипачка* та ін.);
- літературно-письменницька (*публіцистка, письменниця, поетеса, памфлетистка, поетка* та ін.);
- кіноакторська діяльність (*актриса, акторка, кіноакторка, сценаристка* та ін.);
- образотворче мистецтво (*малювальниця, пейзажистка, натурщиця* та ін.);
- естрадно-циркове та хореографічне (*циркачка, гастролерка, танцюристка, театралка* та ін.).

4) назви жінок за соціально-правовою торгівельно-економічною діяльністю; це велика група фемінітивів сучасної української мови, що зумовлена розвитком нових соціальних, правових, торговельних та економічних відносин. З урахуванням сфери зайнятості жінок, розмежовуємо також підгрупи в цій категорії:

- за торговельно-промисловою діяльністю (*бакалійниця, молочниця, папіросниця, лихварка, вагарка* та ін.);
- за фінансово-економічною (*бухгалтерка, орендарка, перекупка* та ін.);
- за законодавчою діяльністю (*прокурорша, криміналістка* та ін.);
- за правозахисною діяльністю (*правопорушниця, позовниця, переховувачка* та ін.).

5) назви жінок за сільськогосподарською та дорожньо-транспортною діяльністю; ця група, що активно розвинулася в попередні історичні епохи, а зараз або підтримує попередні назви, або ж зовсім зникає з комунікативного дискурсу (*колгоспниця, доярка, скотарка, хліборобка, човнярка, асфальтниця, трактористка* та ін.).

6) назви жінок за господарсько-побутовою та обслуговувальною діяльністю; ця група, називає жінок не лише у межах домашнього господарства, а й у сфері суспільно-громадського обслуговування та професійного спрямування: (*годувальниця, покоївка, доглядальниця, нянька, костюмерка, гувернантка, домробітниця, домогосподарка, прибиральниця, праля* та ін.);

7) назви жінок за спортивною, туристичною та анімаційною діяльністю – до цієї групи увійшли слова сформовані переважно від макулінативів іншомовного походження, але збереглися також деякі питомі основи: (*веслувальниця, плавчиха, велосипедистка, баскетболістка, чемпіонка, юніорка, рекордсменка, фіналістка* та ін.);

8) назви жінок за адміністративними та управлінськими функціями (*командирка, інспекторка, головиха, розпорядниця, редакторка* та ін.);

9) назви жінок за службовими функціями, дорученнями та процесами (*викривачка, підбирачка, службістка, канцеляристка* та ін.);

10) назви жінок за суспільно-громадською та організаційною діяльністю (*фундаторка, організаторка, кандидатка, ініціаторка* та ін.);

11) назви жінок за успіхами, здобутками та досягненнями (*призерка, медалістка, професіоналка, корифейка* та ін.).

12) назви жінок за військово-авіаційною, поліцейською та медичною діяльністю – група, що особливо активізувалася унаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну та демонструє, наскільки оперативно мова реагує на екстремальні історичні обставини: (*військовослужбовиця, зенітниця, поліціонерка, розвідувачка, снайперка, медсестра, фельдшерка, лікарка* та ін.).

13) назви жінок за добродійними функціями характеризують осіб із позитивного боку й виконують переважно оцінну роль. Позитивно марковані фемінітиви описують жінок, чия діяльність пов'язана з благодійністю, підтримкою, допомогою, опікою – як матеріальною, так і морально-психологічною (*благочинниця, дарувальниця, засновниця, милостивиця, піклувальниця* та ін.).

14) назви жінок за злочинною діяльністю теж виконують переважно оцінну негативну роль. Натомість негативно оцінні номінації позначають різні форми протиправної, деструктивної чи суспільно шкідливої активності (*викрадачка, змовниця, насильниця, поневолювачка, розтринькувачка*), а також професійно організовану злочинну діяльність (*вербувальниця, вішальниця, диверсантка*) або зловживання службовим становищем (*розкрадачка, утискувачка, хабарниця, шантажистка*)

15) назви жінок за надприродними діями – становлять окремий підтип і фіксують уявлення про особливі – вроджені чи набуті – здатності до ворожіння, провіщання, чаклування, лікування за допомогою магічних чи позараціональних практик (*віщунка, знатниця, цілителька, костоправка, провидиця, фабульниця, характерниця* та ін.). Ця група розвивається за

рахунок спільнокореневих утворень (*відгада, відгадниця, відгадочка, розгадниця, угадниця, угадчиця* та ін.) і найбільше представлена в діалектному та регіональному мовленні.

16) назви жінок за інтересами, уподобаннями, здібностями, характером, темпераментом, поведінкою, стосунками, відношеннями, зовнішнім виглядом і станом об'єднує один із найбагатших пластів фемінітивної лексики, який у XX столітті зазнав помітного оновлення й розширення. Сюди входять: *вегетаріанка, модниця, анархістка, комсомолка, аферистка, комедіантка* та ін.

17) назви жінок за територіальними, національними, племінними, етнічними та расовими ознаками – розряд, що в сучасній українській мові також є дуже розгалуженим і структурно впорядкованим. До нього входять:

- назви за належністю до певної нації, народу, народності (*українка, молдаванка, румунка, казашка, жидівка* тощо);

- фемінітиви, що позначають жінок за належністю до держави, країни, міста чи області проживання (*іудейка, індуска, оттоманка, мадярка, юдейка* та ін.);

- назви за географічним розміщенням (*хуторяночка, тибетка, європейка, верховинка, гірнячка, слободянка* тощо);

- номінації за місцем, характером і відстанню проживання або тимчасового перебування (*мешканка, чужоземка, емігрантка, квартирантка* та ін.);

- назви за мовно-етнічними, племінними й расовими ознаками (*тевтонка, мулатка, асирійка, хозарка, монголоїдка* тощо);

- назви за адміністративними й регіональними характеристиками (*західнячка, подолянка, русинка, закарпатка* та ін.);

18) назви жінок за соціально-класовим, спадково-майновим та сімейним станами – цей розряд охоплює досить широкий масив лексики, значна частина якої належить до історично давнього шару та віддзеркалює соціальну

організацію суспільства й місце жінки в ньому в попередні епохи. До нього належать:

- назви жінок за соціально-класовою належністю (*дворянка, міщанка, принцеса, провінціалка, простолюдинка* тощо);
- найменування за майновим станом (*безприданка, землевласниця, магнатка, середнячка* та ін.);
- назви дружин, утворені на основі чину, суспільного статусу чи фаху чоловіка (*професорша, рекрутка, скарбничиха* тощо);
- назви дочок, мотивовані становищем або професійною діяльністю батьків (*кравцівна, москалівна, олійниківна* та ін.);
- назви жінок за майновим станом (*багатирка, куркулька, магнатка, мільйонерша, середнячка* та ін.);
- назви жінок важкого, обездоленого стану (*босячка, покритка, бурлачка, неборачка, безталанниця* та ін.);
- назви жінок за станом управління (*управителька, княгиня, імператорка* та ін.);
- назви жінок за сімейним станом (*вдова, холостячка, заручена, заміжня, розвідниця, наречена* та ін.);
- назви жінок за звертанням, пошануванням, титулуванням (*пані, панна, синьйора, мадам, леді* та ін.);

19) назви жінок за церковно-релігійними – розряд, що ознаками формувався на українському ґрунті упродовж століть, і його основний склад доволі стабільний, тобто не демонструє різкого кількісного зростання в новітній період. Виділяємо такі підгрупи:

- назви, що позначають ставлення жінки до церковно-релігійної сфери, її позицію щодо віри та культових практик (*єретичка, розкольниця, церковниця, грішниця проповідниця* та ін.),

- найменування святих, євангельських, канонізованих або богопосвячених жінок (*великомучениця, мирносиця, послушниця, блаженна тощо*),

- назви жінок, пов'язані з певними релігійними інтересами, уподобаннями чи духовними орієнтаціями (*папістка, сектантка, штундистка, атеїстка* та ін.),

- лексеми, що відображають віровизнання й конфесійну належність (*християнка, католичка, мусульманка, буддистка* тощо).

Окремий, особливо маркований пласт у межах цього розряду, становлять поетизовані найменування Божої Матері (*Богородиця, всесвятая, пречиста* та ін.), які мають високий сакральний статус;

20) назви жінок за родинними зв'язками й родинно-сімейними відношеннями належить до найдавніших шарів фемінітивної лексики й зазнав, порівняно з іншими, найменших структурно-семантичних змін. У межах цього розряду розрізняють:

- назви жінок за прямими лініями спорідненості (*мати, бабуся, родичка, донечка, внучечка* та ін.);

- назви жінок за боковими лініями споріднення (*тітка, сестричка, вуйна, племінниця, кузинка* та ін.);

- назви жінок за свояцтвом (*невістка, свекруха, теця* та ін.);

Збільшення обсягу цього лексичного комплексу пов'язане не стільки з появою нових типів спорідненості, скільки з розвитком емоційно забарвлених варіантів і пестливих форм на основі вже наявних слів.

21) назви жінок за фізичним і фізіологічним станами – розряд, що є порівняно невеликим за обсягом, проте доволі показовим щодо джерел поповнення. Його активне зростання припадає на період нової української мови, коли формується чималий шар народнорозмовних назв, що позначають особливості фізичного стану, тілобудови, хворобливості чи життєвої ситуації (*покійниця, алкоголичка, мерзлячка, коротуха, породілля* та ін.);

22) назви жінок за віковими ознаками – також не надто великий розряд, однак демонструє чіткий поділ на нейтральні й виразно емоційно-зabarвлені форми (*баба, діва, дівонька, малолітка, молода, дівчур, старуха, юнка* та ін.).

Таким чином, найпомітніше зростання продемонстрували семантичні розряди назв жінок за інтересами, уподобаннями, здібностями, характером, темпераментом, поведінкою, стосунками, а також за територіальними, національними, племінними й етнічними ознаками, оскільки саме вони найчутливіше реагують на суспільні зміни, ідеологічні зрушення та культурні впливи.

Натомість у межах розряду фемінітивів за соціально-класовим, спадково-майновим і сімейним станами основний масив становить історично вмотивована, але сьогодні значною мірою застаріла лексика, що виконує переважно стилістичну та культурно-історичну функцію.

Лише частково розширилися розряди назв жінок за церковно-релігійними характеристиками, родинними зв'язками, фізичним і фізіологічним станом та міфологічними ознаками (*місіонерка, пращурка, круглявка, повітруля* тощо).

У межах усіх семантичних розрядів фемінітивів переважають однозначні одиниці, проте під впливом як зовнішніх (суспільно-політичних, культурних), так і внутрішніх (словотвірних, семантичних) чинників багато назв виявляють здатність до розширення значеннєвої структури, набування переносних, іронічних, розмовних значень, що робить фемінітивну підсистему однією з найбільш динамічних серед сучасної української лексики.

2.2. Способи творення фемінітивів та їх інтродукції

Більшість фемінітивів у сучасній українській мові мають модифіковані словотвірні значення. Модифікаційна деривація фемінітивів – це

словотворчий процес, у якому твірне слово набуває додаткових ознак фемінітивності.

На словотвірному рівні в сучасній підсистемі жіночого роду відбувається багато нових змін, але порівняно з минулим століттям нечисленних. Сьогодні деривація жіночого роду представлена морфологічним способом, який має перевагу суфіксальної різноманітності на тлі інших афіксальних способів творення (префіксації, конфіксації, флексації), а також субстантивації.

У творенні фемінітивів активно задіяне основоскладання і словоскладання. У творенні похідних беруть участь як власні, так і запозичені основи. Проте роль іншомовних основ стає найбільш очевидною в морфологічній деривації слів жіночого роду, які поєднуються переважно із запозиченими і зрідка з питомими словами, утворюючи гібридні сполуки.

У подальшому викладі зосередимо увагу на аналізі основних способів творення фемінітивів, описі їхньої структурно-словотвірної організації та з'ясуванні особливостей інтродукції жіночих номінацій.

2.2.1. Афіксальні способи творення фемінітивів

Більше половини фемінітивів сучасної української мови утворені саме за допомогою афіксів. Сучасний лінгвістичний словник за редакцією А. Загнітка дає таке визначення афікса: «морфема, що виділяється у складі словоформи й видозмінює значення іншої частини слова, яка є щодо афікса базою, і залежно від позиції на початку, усередині або кінці слова називається префіксом або / і суфіксом» [Загнітко 2020, с. 51-52].

Також можемо говорити, що афіксальні способи творення фемінітивів напряду пов'язані зі словотвірним значенням слова, що пов'язане з аналізом співвідношення між мотивованим і мотивуючим словами. У більшості описів словотвірного значення лінгвісти виходять із відношення значення похідної

одиниці до значення твірної, однак по-різному пояснюють, який елемент виступає носієм цього значення і які компоненти його формують.

І. Ковалик розглядає словотвірне значення як «узагальнене значення, спільне для певного лексико-семантичного розряду слів, виражене за допомогою певної словотвірної форми» [Ковалик 1979, с. 38].

В. Грещук підкреслює, що словотвірне значення становить лише один із компонентів складної семантичної організації мовного відображення дійсності, що опосередковується концептуально-категорійною системою думки [Грещук 1991, с. 41]. Цю рису необхідно враховувати під час визначення словотвірного значення та уточнення його природи. У межах нашого дослідження словотвірне значення трактується як широке узагальнене значення, що експлікує певну лексико-семантичну категорію і реалізується в певній словотвірній формі.

Аналіз похідного значення спирається на пропорційний розгляд співвідношень між мотивованим і мотивуючим словами. У центрі такого зв'язку перебувають процеси словотворення, серед яких дериватологи виокремлюють насамперед мутацію, транспозицію та модифікацію. Урахування цих процесів у визначенні словотвірної семантики дає змогу не лише встановити, як саме слово набуває нового значення, а й з'ясувати причини цього. Відповідно до характеру словотвірного процесу розрізняють мутаційне, транспозиційне та модифікаційне словотвірні значення.

Мутаційне словотвірне значення – це тип семантичного зв'язку між елементами словотвірної пари, за якого змінюється лексичне (номінативне) значення твірного слова, натомість категоріальний аспект не є визначальним. Прикладом можуть слугувати опозиції *ліс – лісник*, *скрипка – скрипаль*, *гітара – гітарист*.

Транспозиційне словотвірне значення пов'язане з таким відношенням між мотивованою та мотивуючою одиницями, за якого базове лексичне значення твірного слова зберігається, але змінюється його граматична або

частиномовна характеристика. Наприклад: *молодий* – *молодець*, *читати* – *читання*, *прибирати* – *прибирання*.

У процесі становлення теорії деривації сформувалося поняття «словотвірна модифікація» як окремий тип словотвірного значення. Модифікаційне значення відображає семантичні відношення між членами словотвірної пари, за яких категоріальна належність мотивуючого слова і його базове значення залишаються незмінними, проте до них додаються певні додаткові, оцінні чи кількісні ознаки. Для іменників до таких ознак належать, зокрема, зменшеність, збільшеність, суб'єктивна оцінка, збірність, однозначність, фемінність, значення незрілості тощо.

Переважна більшість фемінітивів у сучасній українській мові репрезентує саме модифікаційні словотвірні значення. Модифікаційна деривація фемінітивів – це процес, у якому твірне слово зберігає основне значення, але набуває додаткової ознаки жіночої статі.

На словотвірному рівні сучасна підсистема іменників жіночого роду демонструє низку нових тенденцій, однак кількісно вони не є масовими порівняно з попереднім століттям. Нині деривація форм жіночого роду реалізується передусім афіксальним способом, де провідне місце належить суфіксальним моделям на тлі інших способів (префіксації, конфіксації, флексації, основоскладання, субстантивації).

Суфіксальний тип словотвору активізується завдяки використанню продуктивних формантів (насамперед суфікса *-к-*), а також відновленню ролі раніше малоефективних (зокрема суфікса *-ин-*). Аналіз словотвірних афіксів дає змогу систематизувати морфологічно похідні одиниці за моделями творення, виявити найбільш змінені форманти та окреслити типи дериватів, які послабили або втратили свою продуктивність.

Похідні фемінітиви із суфіксом *-к-(-а)* доцільно формувати від іменників із такими структурними характеристиками:

- іменники з суфіксами *-ист, -іст*: *візуаліст* → *візуалістка*, *ліцеїст* → *ліцеїстка*, *абстракціоніст* → *абстракціоністка*, *гімназист* → *гімназистка*;
- іменники із формантом *-ець*: *біженець* → *біженка*, *злочинець* → *злочинка*;
- іменники із формантом *-анин (-янин)*: *львів'янин* → *львів'янка*, *тернополянин* → *тернополянка*;
- іменники з непохідною основою: *кавоман* → *кавоманка*, *блондин* → *блондинка*, *експерт* → *експертка*;
- основи складної будови: *англофоб* → *англофобка*, *ігroman* → *ігromanка*, *ексчемпiон* → *ексчемпiонка*;
- іменники із суфіксами *-ат, -ант, -янт*: *колаборант* → *колаборантка*, *маніпулянт* → *маніпулянтка*, *медіаконсультант* → *медіаконсультантка*, *співредактор* → *співредакторка*;
- іменники з формантом *-ор*: *диктатор* → *диктаторка*, *ректор* → *ректорка*, *дегустатор* → *дегустаторка*, *оператор* → *операторка*;
- іменники із суфіксом *-ер*: *дизайнер* → *дизайнерка*, *пенсіонер* → *пенсіонерка*, *кілер* → *кілерка*, *дублер* → *дублерка*;
- іменники з формантами *-ач, -яч*: *зцілювач* → *зцілювачка*, *телеоглядач* → *телеоглядачка*, *радіослухач* → *радіослухачка*, *відтворювач* → *відтворювачка*;
- іменники із суфіксом *-тель*: *мислитель* → *мислителька*, *автолюбитель* → *автолюбителька*, *експриятель* → *експриятелька*;
- основи на *-пед*: *ортопед* → *ортопедка*, *логопед* → *логопедка*;
- основи зі скупченням приголосних: *арбітр* → *арбітерка*, *педіатр* → *педіатерка*, *психіатр* → *психіатерка*, *міністр* → *міністерка*.

I. Ковалик убачав у жіночих номінаціях із суфіксом *-к(-а)* важливі типологічні особливості українського словотвору. На його думку, спільною рисою української, білоруської та частини інших слов'янських мов, на відміну

від російської, є творення назв осіб жіночої статі від основ на *-тель* за допомогою суфікса *-к(-а)*. Учений також підкреслював, що українська, південнослов'янські, чеська та словацька мови, порівняно з більшістю інших слов'янських мов (у тому числі російської й білоруської), вирізняються наявністю форм жіночого роду на *-ки(е)н(-а)* [Ковалик 2007, с. 397–398]. У сучасному вжитку ці структурні риси виразно проявляються в активному формуванні нових фемінітивів.

Упродовж останніх десятиліть спостерігаємо зростання продуктивності моделей на *-ин-*, насамперед для позначення жінок за професійною діяльністю. Це чітко простежується в публіцистичному стилі української мови й засвідчує, що спеціалізовані словотвірні засоби здатні ефективно брати участь у деривації фемінітивів без суттєвих перешкод у словотвірному процесі [Стишов 2012, с. 28–29]. Активне утворення назв жіночої статі з формантом *-ин-* сприяє усталенню цього типу словотвору (*філологиня, психологиня, творчиня, кінологиня, борчиня* тощо).

Аналогічну динаміку виявляють моделі з формантами *-ес-*, *-ис-*, які останнім часом активніше залучають до формування назв жіночого роду, передусім для створення паралельних кореляцій між чоловічими й жіночими формами, особливо коли основа не типова для фемінного словотвору. Якщо раніше були засвідчені лише поодинокі деривати на *-ес-*, *-ис-* (*актриса, поетеса, принцеса*), то тепер ці суфікси використовують і для позначення професійної діяльності (*агентеса, клоунеса, лектриса* тощо). Водночас такі форманти не цілком узгоджуються з традиційною системою українського словотвору, а значення, яке вони надають жіночим номінаціям, обмежує сферу їхнього вжитку (*медіакритикеса, патронеса* тощо). За спостереженнями А. Нелюби, фемінітиви цієї групи найчастіше з'являються в мові медіа (наприклад: *балотеса, майданеса*) [Нелюба 2011, с. 201].

Фемінітиви із суфіксом *-иц(-а)* постають, як правило, від маскулінітивів із суфіксом *-ик-* (*державник* → *державниця, мітингувальник* →

мітингувальниця), із формантом *-ець-* (*мовознавець* → *мовознавиця*, *очевидець* → *очевидиця*), а також від префіксальних чи складних іменників чоловічого роду (*непокірник* → *непокірниця*, *домопрацівник* → *домопрацівниця*). Фемінітиви із суфіксом *-ин-(-а)* формують від тих назв чоловічого роду, які раніше не мали усталених жіночих відповідників: *антрополог* → *антропологиня*, *гінеколог* → *гінекологиня*. Суфікс *-ес-(-а)* функціює переважно в назвах за професією: *агент* → *агентеса*, *клоун* → *клоунеса*, *медіакритик* → *медіакритикеса*.

Малопродуктивні моделі словотвору на *-івн-*, *-их-*, *-ух-*, *-ин-*, *-и-* виявляють порушену рівновагу й посідають периферійне місце у процесі сучасної фемінізації. Іменники з формантом *-івн-* розглядають як реліктовий тип, що виражає мутаційне значення «дочка, пов'язана з батьком, названим у твірній основі» й активно функціював у староукраїнський та новоукраїнський періоди. У «Словнику української мови» П. Білецького-Носенка засвідчено понад сотню таких одиниць (*котлярівна*, *малярівна*, *маршалівна*, *склярівна*, *чумаківна*, *школярівна* тощо) [Білецький-Носенко 1966]. На сучасному етапі за цією моделлю не формують назв жінок за діяльністю чи посадою батька, оскільки для позначення доньки використовують особові імена й прізвища батьків (прізвище, ім'я, псевдонім тощо), а суфікс *-івн-* закріпився в утворенні по батькові (*Іванівна*, *Петрівна* та ін.).

У вітчизняній онімній системі суфікс *-их-(-а)* традиційно слугує засобом творення назв дружин від прізвищ, особових імен чи позначень діяльності чоловіка (*Терпило* → *Терпилиха*, *Дмитро* → *Дмитриха*, *коваль* → *ковалиха*). Останнім часом цей формант почали поєднувати й з іншомовними прізвищами жінок (*Меркель* → *Меркелиха*, *Клінтон* → *Клінтониха*), що засвідчує зміну семантики суфікса та виразну стилістичну маркованість таких утворень. Такі форми фіксують переважно в розмовному та медійному дискурсі. Крім того, помітне переосмислення основного значення: замість «дружина того, хто названий у твірній основі» реалізується значення «жінка з відповідним

прізвищем» (*Тимошенчиха, Вітренчиха тощо*), що фактично трансформує семантику «дружина» у ширше «жінка».

Суфіксальні способи творення фемінітивів виявляють усе більшу різноманітність і поступово ускладнюються. Мовна практика постійно поповнюється новими найменуваннями жінок. Найчастіше формуються слова, що позначають фах чи рід занять (наприклад, *шефиня, знавчиня*), а також назви, пов'язані з особистими вподобаннями (типу *кавоманка*). Рідше трапляються утворення, що відображають різні види стосунків або соціальних ролей (*тезкиня, нащадкиня, унікалка*).

Словотвірні можливості суфіксальних моделей розширюються й завдяки тому, що фемінітиви постають не тільки від назв чоловіків-апелятивів, а й від аббревіатур. Так виникають, наприклад: *атошниця* (від АТО), *гуртівка* – учасниця чи ініціаторка проєкту ГУРТ, *дегенерівка* (від ДНР), *обеессишниця* (від ОБСЄ), *VIP-клієнтка* (від VIP), *манівка* (від МАН) тощо.

Префіксальний спосіб творення фемінітивів у сучасній українській мові трапляється значно рідше, ніж суфіксальний. Найчастіше при цьому задіюються запозичені префікси на кшталт *супер-, інтер-, екс-, анти-, екстра-* *дис-, ре-, суб-, ультра-*. Саме з їхньою допомогою з'являються такі назви, як *супермодель, ексфігуристка, ексурядовиця, інтердівчина*.

Власне українські префікси *на-, пра-, по-, напів-* у творенні фемінітивів функціонують значно менш активно. Частка *пра-* уживається тоді, коли йдеться про родинні зв'язки кількох поколінь – наприклад, *прабабуся, правнучка*. Префікс *по-* здебільшого відтінює не біологічну, а духовну або символічну спорідненість: *подруга, посестра*. Формант *напів-* указує на неповний ступінь вияву певної ознаки чи статусу, як у словах *напівжінка, напівнімкеня*.

2.2.2. Осново- та словоскладання як спосіб творення фемінітивів

Останнім часом досить активно розвинулося основоскладання і словоскладання при творенні фемінітивів. У творенні складених похідних беруть участь як власні, так і запозичені основи. Проте роль іншомовних основ стає найбільш очевидною в морфологічній деривації слів жіночого роду, які поєднуються переважно із запозиченими і зрідка з питомими словами, утворюючи гібридні сполуки. Першу частину складених фемінітивів найчастіше виражають такі іншомовні концепти: *авіа-, авто-, анти-, вело-, відео-, гастро-, екс-, інтер-, кіно-, медіа-, нео-, пара-, псевдо-, пост-, політ-, психо-, радіо-, теле-* тощо (*авіамоделістка, автопасажирка, відеожурналістка, інтердівчина*) [Брус 2019, с. 254].

Також основоскладання при творенні фемінітивів реалізується шляхом поєднання іменника з прикметником або числівником у поєднанні з фемінним суфіксом *-к(-а)*: *нашоукраїнка, правдописка, білоручка, багатоніжка*.

Словоскладання поступово перетворилося на помітний механізм творення назв жіночого роду. До формування таких фемінітивів залучаються як українські, так і запозичені основи. У позиції першого компонента іншомовні елементи зазвичай поєднуються з іншомовними ж словами (*бізнес-леді, пресекретар, конгрес-вумен*), тоді як українські іменники можуть комбінуватися з компонентами будь-якого походження (*дружина-рабиня, дружина-скнара*).

Часто першою частиною складених фемінітивів виступають такі українські слова, як *жінка, мати, донька, сестра*, які виконують роль родового поняття, що уточнюється другою частиною. У сучасній українській мові особливо поширеним стало використання компонента **жінка** в препозиції: *жінка-читачка, жінка-літераторка, жінка-мисткиня, жінка-революціонерка* та інші.

Окремою характерною рисою є вживання на початку конструкцій слова **пані**, яке поєднується з посадовими чи професійними найменуваннями: *пані декан, пані ректор, пані майор, пані посол* тощо.

Однак, зазначені способи творення можна вважати малопродуктивними, оскільки в українській мові діє принцип економії мовних засобів, мовцям значно простіше використати коротшу форму – *лікарка* замість аналітичного виразу *жінка-лікар* чи *героїня* замість *дівчина-герой*.

Окрему групу становлять фемінітиви-композиції та юкстапозиції, запозичені з інших мов (*вундервумен, бізнесвумен, автоледі, топмодель*) або створені шляхом гібридного словотворення, коли одна з основ є питомою, а інша – іншомовною (*топкрасуня, шоу-зірка, європані*). Такі слова відображають прагнення мовців поєднати іноземні поняття з українськими елементами, інтегруючи їх у власну мовну систему.

Таким чином, у сучасній українській мові осново- та словоскладання у творенні фемінітивів відіграють допоміжну роль і загалом характеризуються невисоким рівнем продуктивності.

2.3. Проблема нормативності фемінітивів у сучасній мовній практиці

У контексті проблеми нормативності фемінітивів розглянемо варіанти номінацій, що позначають осіб жіночої статі. Дослідники аналізують, як у мові співіснують різні формально-словотвірні моделі жіночих відповідників до маскулінитивів і як ці моделі конкурують між собою.

Під варіантними формами фемінітивів розуміємо паралельні реалізації співвідносної похідної одиниці, яка корелює з чоловічою назвою. Кожен елемент ряду становить окрему мовну одиницю щодо маскулінитива, але всі вони виражають значення «особа жіночої статі» з тим самим родовим віднесенням. Наприклад, для позначення жінки, що працює в сфері політики, можливі форми *політичка, політикиня, політикеса*; для жінки, яка займається

біологією, – *біологічка, біологиня, жінка-біолог*; для жінки, що займається продажем, – *торгівчиня, торговиця, торговка* тощо.

Поява варіантних форм пов'язана з неусталеністю моделей творення цієї лексико-граматичної групи. Виникнення кількох конкурентних форм є логічним етапом розвитку: варіанти «змагаються» між собою, поступово розмежовуються стилістично або семантично, а з часом залишається одна, найбільш уживана й нормативна для певного стилю та середовища. Можливість варіантних реалізацій закладена в природі мовної системи й залежить від жанру спілкування, сфери вживання, комунікативних завдань. Однак сьогодні варіативність значною мірою пов'язують не лише з мовними чинниками, а й із ідеологічними, світоглядними та гендерними настановами, тому процес нерідко виглядає некерованим.

У сучасному мовленні спостерігаємо розгалужене варіювання фемінітивів. Наприклад: *соціолог* → *соціологиня, соціологеса, соціологка*; *маркетолог* → *маркетологиня, маркетологеса*; *урбаніст* → *урбаністка, урбаністкиня, урбаністеса*; *критик* → *критикиня, критичка, критикеса*; *історик* → *історикиня, історичка*; *аналітик* → *аналітикиня, аналітичка*; *мовознавець* – *мовознавиця, мовознавчиня*; *фотограф* – *фотографиня, фотографка, фотографеса*; *модератор* → *модераторка, модераторниця*; *ювелір* → *ювелірка, ювелірниця*; *правознавець* → *правознавиця, правознавчиня* та ін.

У дериватології розрізняють два основні типи словотвірних варіантів фемінітивів: словотвірні варіанти-синоніми та словотвірні варіанти-паралелізми.

До словотвірних варіантів-синонімів зараховують лексеми, утворені від різних, але спільнокореневих основ, які мають однакове словотвірне значення, граматичний рід (жіночий) і спільну семантику жіночої статі. Наприклад: *захисник* → *захисниця, захисниця* → *оборонниця*; *викривач* → *викривачка,*

викривальник → *викривальниця*; *реформатор* → *реформаторка*, *реформатор* → *реформниця*.

Словотвірні варіанти-паралелізми виникають тоді, коли на основі одного маскулінитива формуються кілька паралельних дериватів жіночого роду. На зразок: *критик* → *критикиня*, *критичка*, *критикеса*; *поет* → *поетка*, *поетеса*, *поетичка*; *канцлер* → *канцлерка*, *канцлериня*, *канцлериця*, *канцлеркиня*; *професор* → *професорка*, *професориця*, *професориня*, *професориша*; *лектор* → *лекторка*, *лекториня*, *лекториша* тощо.

Під час добору суфікса для фемінітивів звичайно орієнтуємося не тільки на значення, а насамперед на будову основи: її походження, фінальний звук, можливість чергувань при додаванні афікса. В окремих випадках активізується й семантичний чинник: суфікс *-ин-(-я)* часто пов'язують з науковою чи інтелектуальною діяльністю (*філологиня*, *історикиня*, *фізикиня*).

У сучасній практиці можна говорити про кілька відносно стабільних закономірностей. Насамперед до маскулінитива доцільно додавати найпродуктивніший український суфікс *-к-(-а)*: *продюсер* → *продюсерка*, *менеджер* → *менеджерка*, *юрист* → *юристка*, *редактор* → *редакторка*, *скульптор* → *скульпторка*, *дипломат* → *дипломатка*.

Водночас у мовленні діє закон аналогії, коли, наприклад, на пару *барон* – *баронеса*, мовці іноді механічно переносять модель на інші слова (*директор* → *директореса*, *інспектор* → *інспектореса*). Однак такі утворення не завжди узгоджуються з історією й структурою основи. Тому більш правомірними виглядають форми *директорка*, *інспекторка*, *деканка*, *продюсерка*, *лекторка*, утворені за моделлю із суфіксом *-к-(-а)*.

Якщо жіноча форма зі суфіксом *-к-(-а)* звучить неприродно або збігається з уже наявним словом іншого значення, варто звернутися до інших формантів. Від іменників на *-ик*, *-ок*, *-ник*, *-ець* досить продуктивно формуються фемінітиви із суфіксом *-иц-(-я)*: *слухач* → *слухачка*, *але вступник* → *вступниця*, *радник* → *радниця*, *працівник* → *працівниця*, *дослідник* →

дослідниця, засновник → засновниця, організаторник (жарт.) → організаторниця.

Трапляються й випадки, коли словотвірна модель із *-иц(-я)* не спрацьовує: *фізик, медик* не утворюють природних форм *фізиця, медиця*. Тому в мовленні розрізняють *фізичка* як учителька фізики та *фізикиня* як науковиця-фізик; аналогічно *медичка* – студентка медичного вишу, тоді як *медикиня* – фахівчиня з медицини. У таких парах важливо враховувати семантичну спеціалізацію кожної форми.

У варіантній парі *знавиця – знавчиня* доцільною для української традиції вважають форму з суфіксом *-иц(-я)*. Саме вона лежить в основі моделей *мовознавиця, кінознавиця, літературознавиця, театрознавиця* тощо, які виглядають органічніше, ніж варіанти на *-чиня*.

Суфікс *-ин(-я)* доцільно додавати до тих основ, для яких неможливо або небажано використовувати *-к(-а)* чи *-иц(-я)*: *політолог → політологиня, етнолог → етнологиня, психолог → психологиня, теолог → теологиня, урбаніст → урбаністकिनя, соціолог → соціологиня*.

У частині випадків фіксуємо конкуренцію суфікса *-ин(-я)* з *-к(-а)* чи *-иц(-я)*: *арбітр → арбітерка / арбітриня; модератор → модераторка / модераториня; критик → критикиня / критичка; аналітик → аналітикиня / аналітичка*.

Додавання *-ин(-я)* до основи на *-ець* часто спричиняє чергування приголосних: *борець → борчиня, митець → мисткиня, гравець → гравчиня, творець → творчиня, фахівець → фахівчиня*. Така модель характерна для західно- та південнослов'янських мов і значною мірою не властива російській і білоруській. Пожвавлення її в українській мові можна тлумачити як повернення до європейської словотвірної традиції та дистанціювання від російських моделей.

Формант *-ес(-а)* зазвичай поєднується з іншомовними основами: *поетеса, баронеса, стюардеса, клоунеса, магістреса, міністреса*. Такі форми часто сприймають як претензійні або стилістично марковані, тому їхня сфера вживання обмежена.

Частина фемінітивів викликає відчуття «грубості» чи комічності, наприклад: *інтернетикша, біоенергетичка, містичка*. У таких ситуаціях українська мова пропонує альтернативні стратегії. Замість надто фамільярної або важкої для сприйняття форми можна використати описову конструкцію: *фахівчиня з біоенергетики, спеціалістка з містичних практик* тощо. Іноді доречним є звернення до усталених іншомовних основ: наприклад, *амбасадорка* замість суперечливої форми *посолка*.

На зміну ставленню до фемінітивів істотно вплинула російська мовна політика, що тривалий час витісняла жіночі форми з офіційного вжитку і сприяла маркуванню їх як знижено-експресивних. Сьогодні російська пропаганда нерідко висміює фемінізацію української лексики та тему гендерної рівності. У медійному просторі трапляються публікації, де участь жінок у політиці, армії чи громадських рухах подають як наслідок «чужого впливу» й «радикального фемінізму». Подібні інтерпретації логічно вписуються в загальну стратегію дискредитації всього, що відрізняє українську ідентичність від російської.

Неоднозначне ставлення до фемінітивів часто виливається у гострі суперечки в соціальних мережах. Нова редакція Українського правопису окреслює перелік суфіксів для творення жіночих форм, але не дає детального алгоритму вибору конкретного форманта в кожному окремому випадку. Унаслідок цього з'являються «ланцюги» варіантів: *боєць* → *бійчиня, бійчиця, бійка*; *вчений* → *учена, вченкиня, учениця*; *коваль* → *ковалиха, ковалиця, ковалка*; *вчитель* → *вчителька, вчительця, учительня*; *журналіст* → *журналістка, журналісткиня, журналістеса* тощо. Форми з суфіксом *-ш(-а)*

(журналістиша, вчительша, директорша) вважаються ненормативними, оскільки їх утворено за моделями російської мови.

Окрему проблему становить так звана гіперфемінізація, коли до вже фемінної форми додають ще один «жіночий» суфікс: *колега* → *колегиня*, *голова* → *голови́ня*, *поп-зірка* → *поп-зірки́ня*, *блогерка* → *блогерки́ня*. Такі утворення порушують системність і не потрібні для позначення жіночої статі, адже джерельне слово або вже є родово нейтральним, або допускає узгодження за змістом.

Попри високий словотвірний потенціал, існують чинники, що ускладнюють фемінізацію. Фемінітиви важко утворити від назв професій, звань і посад, які історично пов'язувалися переважно з чоловіками (*боксер, кадет, генерал, маршал*). Проблеми виникають також тоді, коли потенційна жіноча форма збігається з уже наявним іменником іншого значення. Наприклад, назви національностей: *болгарка* – різновид електричної пилки; *угорка* – сорт сливи; *чешка* – тип спортивного взуття; *фінка* – різновид ножа. Аналогічна ситуація спостерігається для слів *косар, вівчар, жниввар, митник*: форми *косарка, вівчарка, митниця* уже закріплені з іншими значеннями. Це саме стосується й пар *друкар – друкарка, секретар – секретарка* у тих контекстах, де *друкарка* або *секретарка* сприймаються як назви предметів чи усталених понять. У таких випадках важливо зважати на можливість омонімії та комунікативні ризики.

Деякі професійні назви й досі не мають усталених жіночих відповідників (*мер, посол, майор, прес-секретар, член-кореспондент, арбітр*). Частина мовців пропонує конструкції типу *пані посол, пані мер, пані арбітр* або звертається до лексичних заміन: *амбасадорка, очільниця міста, міська голова*. Водночас поєднання *пані посол* не повністю відповідає українській традиції узгодження за родом, тому його нормативність залишається дискусійною.

Українська мова демонструє значну гнучкість у відображенні статі в агентивних назвах. Показовим є випадок редеривації *дояр* – *доярка*: спочатку

функціювала жіноча форма, а чоловічу згодом створили на її основі, коли з'явилася відповідна соціальна потреба. Хоча такі приклади не набули масового характеру, деякі моделі збереглися: *відьма* → *відьмак*, *удова* → *удівець*.

У «Словнику української мови» 1970–1980-х років уже було зафіксовано понад 3500 фемінітивів, значна частина яких позначена ремарками «розмовне», «зневажливе», що звужувало сферу їхнього вживання переважно до розмовної, художньої та публіцистичної мови. Нині фемінітиви дедалі активніше проникають в офіційно-діловий, науковий та медійний стилі, що робить їх предметом особливої уваги та подальших досліджень.

Вагомий вплив на словотвірну фемінізацію має політична й суспільна ситуація. Після подій Помаранчевої революції в заголовках і текстах медіа почали масово з'являтися такі назви: *народна депутатка*, *прем'єрка*, *кандидатка в президенти*. Революція Гідності та події на Донбасі сприяли закріпленню таких форм, як *активістка*, *волонтерка*, *громадська діячка*, а суспільні процеси слугували поширенню таких назв: *антикорупціонерка*, *держслужбовиця*, *урядовиця*, *адвокатка*, *юристка*.

Під час війни на сході України й особливо після повномасштабного вторгнення відчутно зросла кількість фемінітивів на позначення жінок у військовій сфері: *військовослужбовиця*, *захисниця*, *снайперка*, *танкістка*, *медика-волонтерка*, *парамедикиня*, *саперка*. Паралельно формуються експресивні назви на позначення представниць ворожого боку: *рашистка*, *окупантка*, *пропагандистка* та ін. Поява численних нових фемінітивів упродовж короткого часу свідчить про звичність і природність фемінітивотворення для сучасного українського комунікативного простору.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ РІЗНИХ СФЕР СУЧАСНОГО ЛІНГВОСОЦІУМУ

3.1. Фемінітиви політичної сфери

Фемінітиви на позначення осіб жіночої статі, що працюють у сфері політики, варто розглядати не лише з філологічного ракурсу, але й з політологічного, психолінгвістичного та навіть соціолінгвістичного. Лексико-граматична система мови, окрім номінативної, виконує й інші прагматичні функції.

Джерельною базою роботи слугувати п'ять популярних українських інтернет-видань: «Українська Правда», «ZAXID.NET», «Збруч», «Дзеркало тижня», «Цензор.НЕТ»; а також телевізійні та радіо-проекти, десятки дописів у соціальних мережах «Instagram», «Telegram», «Facebook», «Threds». Опираючись на це, можемо стверджувати, що фемінітиви на позначення осіб жіночої статі сфери політики найчастотніше утворені саме шляхом суфіксації. Найпопулярнішими з них є:

1. Суфікс *-к-*: *кандидатка, президентка, депутатка, міністерка, спікерка, парламентарка, лідерка, омбудсменка.*

До прикладу, у статтях інтернет-видання ZAXID.NET виявили значну кількість фемінітивів, утворених цим способом: *«45-річна депутатка Львівської районної ради від партії «Європейська солідарність» Галина Драч відкрила салон краси у Кракові...»* (ZN від 21.10.2025), *«На тлі корупційного скандалу міністр юстиції Герман Галущенко та міністерка енергетики Світлана Гринчук подали у відставку...»* (ZN від 17.11.2025), *«Другу позицію тоді зайняла лідерка ліберального «Союзу за порятунок Румунії» 52-літня Елена Ласконі...»* (ZN від 05.05.2025).

Цей же суфікс у фемінітивах політичної тематики зустрічається також в інших виданнях. Ми ж вважаємо за доцільне не лише виокремити частотні

фемінітиви в українських медіа, але й простежити унікальні та особливі випадки їх уживання та використання.

Особливо показовою є частотність уживання лексеми *кандидатка*, яка широко функціює у виборчому контексті. У публікаціях новинного порталу ZAXID.NET цей фемінітив використовується у 200 випадках (за період: 1 листопада 2007 р. – 17 листопада 2025 р.). Натомість, у підрозділі «Європейська правда» інтернет-видання «Українська правда» цей фемінітив використовується 472 рази, як-от, «**Кандидатка** на посаду прем'єра Литви розраховує на зустріч з президентом у п'ятницю» (ЄП від 07.08.2025), «Нагадаємо, в ході передвиборчої кампанії у США **кандидатка** на посаду президента від Демократичної партії Камала Гарріс звинувачувала Трампа у приховуванні даних про здоров'я» (ЄП від 08.04.2025).

Така регулярність свідчить про те, що фемінітив став важливим елементом виборчої комунікації. На рівні словникової фіксації він уже з'являється в сучасних електронних лексикографічних базах, що засвідчує його поступову інтродукцію. Суфікс *-к-* у цьому випадку виявляється максимально продуктивним, адже форма зрозуміла, фонетично зручна та морфологічно прогнозована.

Поширенням характеризується й фемінітив *президентка*, який активно функціює у ЗМІ попри тривалий період дискусій щодо його нормативності. В інтернет-виданні «Збруч» фемінітив *президентка* зустрічається 390 разів, а, натомість, на новинному порталі «ЦЕНЗОР.НЕТ» за період від 01.01.2004 до 19.11.2025 цих лексем ми нараховуємо 598, як-от, «**Президентка** Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн не вважає, що світ наближається до третьої світової війни» (ЦН від 21.09.2025), «**Президентка** Словаччини Чапутова закликала надати Україні засоби самозахисту від російської агресії» (ЦН від 02.01.2024), «Зеленський обговорив із **президенткою** Словаччини Чапутовою енергетичну безпеку та продовження економічної співпраці» (ЦН від 15.11.2023). Цікаво, що хоча слово *президентка* ще не в усіх академічних

словниках подано як нормативне, його масове використання у медіа фактично узуалізує його статус у мовній практиці. Те, що фемінітив утворений від міжнародного терміна, свідчить про гнучкість української системи словотвору та здатність суфікса *-к-* долати формальні та семантичні бар'єри.

Уже усталеним у політичному дискурсі є фемінітив *депутатка*. Він трапляється в новинах, аналітичних статтях, трансляціях парламентських засідань. Наприклад, на телеканалі Рада зафіксували такі репліки: «*Депутатка* запропонувала змінити порядок подання законопроектів» (Рада від 04.10.2025), «*Депутатка* звернулася до уряду з вимогою переглянути положення постанови» (Рада від 19.10.2025). Ця форма є однією з найбільш усталених і фіксується у словниках як нормативна. Продуктивність суфікса *-к-* у цьому випадку посилюється історичною традицією, адже слово існувало в мові задовго до сучасного етапу фемінізації політичної термінології.

Більш дискусійним є фемінітив *міністерка*, однак його частотність у ЗМІ стрімко зростає. В інтернет-виданні «ZAXID.NET» цей фемінітив за період 1 листопада 2007 р. – 17 листопада 2025 р. зустрічається 426 разів, тоді як у виданні «Збруч» частотність знижується до 287, наприклад: «*Про це у Мадриді повідомила міністерка оборони ФРН Крістіне Лямбрехт (Christine Lambrecht) і її нідерландська колега Кайсе Оллонгрен, передає DW*» (Збруч від 17.01.2023), «*Першою кандидаткою президентки на посаду була колишня міністерка фінансів Наталія Гавріліца*» (Збруч від 29.03.2021). Хоча в окремих колах висловлюється думка, що слово звучить менш природно, ніж інші фемінітиви, медійна практика свідчить про зворотне: сучасні редакції дедалі частіше використовують саме суфіксальну форму, а не конструкції на кшталт *жінка-міністр*. Це демонструє поступове витіснення описових фраз суфіксальними назвами, що свідчить про рівень адаптованості форманта *-к-*.

Не таким активним, але теж численним є уживання фемінітива *спікерка*, який утворений від запозиченої основи *спікер*. У тому ж таки виданні «Збруч» цих лексем нараховуємо 53, до прикладу: «*Нагадаємо, що 24 вересня спікерка*

Палати представників Конгресу США Ненсі Пелосі оголосила про початок процедури імпичменту президента Дональда Трампа» (Збруч від 10.01.2019). Натомість у підрозділі «Європейська правда» видання «Українська правда» численність зростає до 245: *«Дії депутатки підтримала спікерка Бундестагу Юлія Кльокнер від Християнсько-демократичного союзу»* (ЄП від 24.09.2025). Форма є показовою для аналізу, оскільки свідчить про те, що суфікс *-к-* успішно приєднується до англомовних основ без утрати семантичної ясності. Це підтверджує універсальність словотворчої моделі.

Зростає також частотність уживання слова *лідерка*. Попри те, що воно поки рідше трапляється в офіційних документах, у медіа його вживають регулярно: і не лише щодо політичних постатей, а й щодо представниць громадських організацій, міжнародних інституцій та політичних рухів. В одному із найпопулярніших інтернет-видань «Українська правда» нараховуємо понад 1089 лексем *лідерка*: *«Білоруська опозиційна лідерка Світлана Тихановська скасувала запланований візит до Вірменії...»* (ЄП від 24.10.2025), *«У Швеції лідерка партії пішла у відставку через кілька місяців, пославшись на погрози»* (ЄП від 15.10.2025). Оскільки основа *лідер-* активно використовується в соціології, менеджменті та політології, продуктивність фемінітива з суфіксом *-к-* у цьому разі є закономірною.

В аналізі загальної продуктивності форманта *-к-* у політичному дискурсі можна виокремити низку тенденцій. По-перше, фемінітиви з цим суфіксом швидко кодифікуються через масову присутність у медіа. По-друге, вони реалізують одну з ключових особливостей української словотвірної системи — здатність створювати прозорі номінації, які одразу співвідносяться з відповідними маскулінітивами. По-третє, навіть у мовних ситуаціях, де спостерігається значна конкуренція форм (*міністр* – *міністерка*, *спікер* – *спікерка*), суфіксальна модель демонструє тенденцію до стабілізації.

2. Суфікс *-иц-(я)*: *радниця, керівниця, законодавиця, посадовиця, самовисуваниця, представниця* (зокрема, *представниця політичної партії*).

У таких випадках дериваційний механізм демонструє високу передбачуваність: основа *-ник* закономірно трансформується у *-ниця*, що забезпечує прозоре словотвірне співвідношення між маскулінітивом і його фемінним відповідником. До найчастотніших фемінітивів цієї моделі належать *радниця*, *керівниця*, *законодавиця*, *посадовиця*, *самовисуваниця*, *представниця*. Кожен із них має власну історію словотвірної й соціолінгвістичної адаптації, що виявляється у сучасних медійних практиках та нормативних тенденціях.

Слово *радниця* сьогодні широко функціонує в урядових і парламентських повідомленнях. У публікаціях новинних видань, зокрема й в популярному виданні «Збруч» натрапили на такі формулювання: «*Давня **радниця** і соратниця Орбана скритикувала його і подала до демісії*» (Збруч від 27.07.2025) або «*повідомила **радниця** директора Державного бюро розслідувань з комунікації Тетяна Сапьян в ефірі телемарафону*» (Збруч від 29.11.2024). Тенденційне й стабільне вживання цієї форми свідчить про її усталеність, що підтверджується також появою в лексикографічних ресурсах. Суфікс *-иц-(я)* в цьому випадку не лише передає гендерну ознаку, а й зберігає стилістичну нейтральність, що робить дериват універсальним для офіційно-ділового стилю.

Фемінітив *керівниця* є одним із найбільш відомих і обговорюваних у публічному просторі. З одного боку, він широко вживається у ЗМІ, зокрема й у телемарафоні «Новини Факти ICTV»: «*Наступною моєю гостею Наталія Гуменюк, **керівниця** об'єднаного координаційного прес-центру сил оборони півдня України*» (Факти ICTV від 01.05.2023), «***Керівниця** департаменту анонсувала нові реформи*» (Факти ICTV від 01.05.2023). З іншого боку, у суспільстві час від часу виникають дискусії щодо доцільності саме цієї форми на противагу аналітичним конструкціям на кшталт *жінка-керівник*. Однак сучасна мовна практика, особливо медійна, виразно демонструє, що суфікс *-иц-(я)* не лише продуктивний, а й поступово набуває нормативного статусу. За

даними медійного корпусу, частотність уживання терміна *керівниця* протягом останніх років стабільно зростає, що свідчить про завершення етапу адаптації цього деривата.

До активної групи фемінітивів належить також *посадовиця*. Цим словом у ЗМІ дедалі частіше номінують жінок, що обіймають адміністративні позиції. Зокрема, у виданні «Українська правда» нараховуємо 122 такі лексеми: *«Посадовиця заявила, що розслідування стосовно загального контексту гучного пограбування Лувру виявило "хронічну недооцінку ризиків"»* (ЄП від 31.10.2025), *«Президентка Єврокомісії зауважила, що вона як посадовиця не представляє НАТО, але звісно має власну позицію з цього питання»* (ЄП від 25.09.2025). У цьому випадку особливо помітною є тенденція до витіснення форми посадова особа жіночої статі, що була типовою для офіційного стилю в минулі десятиліття. Суфіксальна форма сприяє економії мовних засобів і водночас чітко окреслює гендерну належність особи.

Надзвичайно високою частотністю характеризується лексема *представниця*, зокрема у сполученнях *представниця політичної партії*, *представниця уряду*, *представниця міжнародної делегації*. Показово, що лише у підрозділі «Європейська правда» інтернет-видання Українська правда нараховуємо 1577 лексем, як-от: *«В переговорах також взяли участь висока представниця ЄС з питань зовнішньої і безпекової політики»* (ЄП від 14.11.2025), *«Головна дипломатка ЄС Кая Каллас, представниця Естонії, вважає, що країни Європи мають шанси досить швидко розгорнути сучасні інструменти протидії безпілотникам, зокрема завдяки досвіду України»* (ЄП від 02.10.2025). Цей дериват є майже повністю нормативним, оскільки він фіксується у словниках і широко застосовується у текстах різних стилів. Продуктивність моделі сприяла швидкій стабілізації фемінітива в ужитку.

Загалом, аналіз медійних прикладів дає підстави стверджувати, що фемінітиви з формантом *-иц-(я)* є однією із найстійкіших словотвірних моделей у сучасному політичному дискурсі. Їхнє поширення пов'язане з

природною морфологічною адаптивністю української мови, що дозволяє легко формувати відповідники до чоловічих назв на *-ник*. Важливою є також стилістична нейтральність цих лексем і їхня відповідність нормам офіційно-ділового мовлення, що забезпечує їхню прийнятність для політичних текстів, державних комунікацій та журналістики.

3. Суфікс *-ин-(я)*: *членкиня*, *політикиня*.

Цей суфіксальний спосіб хоч і не набув великої популярності, та все ж досить часто зустрічається у мовленні ЗМІ. На відміну від дериватів із суфіксом *-к-*, що тяжіють до універсальності, фемінітиви на *-ин-(я)* нерідко виконують спеціалізовану функцію. Вони структурують назви посад, професій чи суспільних ролей, що мають підвищене соціальне та інституційне значення. До найбільш відомих належать *членкиня* та *політикиня*, які, попри певні фонетичні труднощі, поступово закріплюються у медійному та офіційно-діловому мовленні.

У новинному дискурсі лексема *членкиня* трапляється переважно у контекстах, пов'язаних із членством у політичних партіях, урядових комісіях або міжнародних організаціях. Наприклад, в інтернет-виданні «Європейська правда» зустрічаємо такі конструкції: «Раніше **членкиня** Палати представників США від Республіканської партії Клаудія Тенні запропонувала оголосити нове державне свято з нагоди дня народження Дональда Трампа» (ЄП від 08.10.2025), «Як пояснила *членкиня* Ради Ієва Калдерауска, найбільше блокувань було в перший рік повномасштабного вторгнення РФ в Україну» (ЄП від 04.08.2025). А в інтернет-виданні ZAXID.NET нараховуємо вже 90 збігів, а саме: «Ліана Диновська – волонтерка, громадська активістка, колишня **членкиня** атестаційної комісії Нацполіції у Рівному» (ZN від 22.10.2025), «Зазначимо, раніше **членкиня** Республіканської партії Марджорі Тейлор Грін подала клопотання про усунення Майка Джонсона з посади спікера Палати представників США» (ZN від 21.04.2024). Попри те, що слово має складніший морфонологічний ланцюг, ніж форми на *-к-*, у фахових

текстах його вживають стабільно, а це свідчить про поступове входження до нормативної практики. Суфікс *-ин-(я)* тут надає назві офіційності й термінологічної точності, що є важливою умовою для політичного стилю.

Ще одним частотним дериватом є *політикиня*. Слово активно функціює в аналітичних матеріалах, присвячених гендерним аспектам участі жінок у політиці. У виданні «Збруч» натрапляємо на такі конструкції: *«За словами політикині, майже шість важких років на посаді сильно її виснажили й вона більше не має сил керувати країною»* (Збруч від 19.01.2023), *«Мая Санду – не просто проєвропейська політикиня, це людина з абсолютно західним мисленням, відповідною освітою, досвідом роботи і зв'язками»* (Збруч від 04.05.2021). У таких контекстах форма *політикиня* виявляє підвищену стилістичну нейтральність. На відміну від аналітичних конструкцій на кшталт *жінка-політик*, суфіксальна форма дає змогу уникати надмірної довжини, водночас точно маркуючи родову ознаку. У корпусах сучасної української мови зафіксовано тенденцію до зростання частоти цього фемінітива, що свідчить про органічне впровадження моделі *-ин-(я)* до політичної термінології.

У ширшому словотвірному контексті фемінітиви на *-ин-(я)* демонструють ознаки системності. Вони з'являються у сферах, де необхідно виокремити носійку певного соціального статусу або професійної ролі: *соціологиня, антропологиня*. Частина цих слів уже трапляється у словниках-оновленнях, інша частина проходить стадію активного узуального закріплення. Проте загальна тенденція підтверджує: формант *-ин-(я)* є одним із ключових засобів фемінізації термінологічної політичної лексики.

5. Суфікс *-ес-*: *адвокатеса, політикеса*.

Суфікс *-ес-(а)* демонструє іншу словотвірну динаміку і посідає менш продуктивне, але стилістично виразне місце в українській мові. Він традиційно застосовується для творення фемінітивів від іншомовних основ і має тривалу історію функціонування у європейських мовах. У сучасному

політичному дискурсі цей суфікс з'являється в лексемах *адвокатеса*, який хоч і менш поширений, ніж відповідник на -к-, однак становить інтерес із точки зору їхньої стилістичної маркованості й соціолінгвістичного сприйняття.

Формант *-ес-а* реалізується у медійному середовищі доволі нерівномірно. Наприклад, слово *адвокатеса* трапляється у таких повідомленнях: «*А там 30 березня адвокатеса-правозахисниця Зузана Чапуртова (Zuzana Čaputová) перемогла в другому турі виборів президента*» (Збруч від 12.04.2019), «*Затримано адвокату з Житомищини, яка вимагала хабар у \$30 тис. нібито для правоохоронців*» (Цензор.нет від 27.11.2023). У цих випадках лексема має яскраво виражений експресивний компонент, що іноді надає вислову легкого європеїзованого відтінку. У формальних документах її використовують рідко, проте в журналістиці та публіцистиці слово з'являється дедалі частіше, що свідчить про розширення його стилістичного діапазону.

Чисельні коментарі лінгвістів підкреслюють, що суфікс *-ес-(а)* не належить до базових словотворчих засобів української мови й може надавати словам додаткової стилістичної конотації – від урочистої до злегка претензійної. Саме тому він не завжди підходить для офіційних текстів, але може бути цілком органічним у медійному дискурсі, де доречно підкреслити статусність або індивідуальну характеристику особи.

Попри те, що фемінітиви на *-ес-а* залишаються менш поширеними, їхня присутність у сучасному політичному просторі відображає прагнення мовців впроваджувати нові словотвірні стратегії та урізноманітнювати гендерно марковану лексику. У цьому контексті суфікс *-ес-а* виконує важливу функцію розширення стилістичного спектра мови та демонструє потенціал для подальшої адаптації, особливо в текстах міжнародно-політичної тематики.

Аналіз сучасних українських праць, що стосуються суспільно-політичної проблематики, засвідчує: значна частина авторок і авторів все ще віддає перевагу аналітичним конструкціям із компонентом *жінка* замість

власне суфіксальних фемінітивів. До прикладу можемо взяти видання «Українська правда», де неодноразово фіксували такі фемінітиви: *«Кабават – єдина **жінка-міністр** в уряді президента Аш-Шараа»* (ЄП від 21.10.2025), *«Під час військових навчань Бундесверу **жінка-військовослужбовець** отримала настільки серйозні травми, що їй довелося ампутувати ногу»* (ЄП від 21.10.2025), *«...заявив, що до нього проникла **жінка-поліцейський**, яка "мала сексуальні стосунки щонайменше з одним з учасників групи"»* (ЄП від 24.03.2023), *«За 20 місяців на посаді прем'єр-міністерки 62-річна Елізабет Борн – друга **жінка-голова уряду Франції** – проітовхнула ключові реформи у сфері пенсійного забезпечення»* (ЄП від 21.10.2025). І загальна кількість таких фемінітивів становить 62 (лише з цього видання). Із погляду внутрішньої граматичної узгодженості української мови природніше виглядають одномовні жіночі відповідники *лідерка, керівниця, менеджерка, міністерка, управителька* та ін.

Узагальнення зібраного матеріалу дає змогу стверджувати, що сучасна українська політична комунікація перебуває на етапі активного формування і стабілізації фемінітивних моделей, які відображають соціальні зміни та прагнення до гендерно інклюзивного мовлення. Найпродуктивнішим словотвірним механізмом у межах політичної сфери виявляється афіксація з використанням суфіксів *-к-, -иц-(я), -ин-(я)* та, частково, *-ес-(а)*, кожен із яких демонструє власну динаміку, сферу функціонування та ступінь мовної усталеності.

Загальна тенденція розвитку політичних фемінітивів свідчить про зростання мовної прозорості, системності та узгодженості із внутрішньою структурою української мови. ЗМІ виступають основним майданчиком закріплення нових форм, оскільки саме вони забезпечують масове тиражування й швидке входження дериватів у комунікативний обіг. Мовці дедалі частіше обирають фемінітиви як стандартні номінації в офіційних і

формально-політичних текстах, що демонструє перегляд традиційних мовних практик та підсилення гендерної видимості в публічній сфері.

Отже, аналіз словотвірних моделей фемінітивів у політичному дискурсі засвідчує, що українська мова має повноцінний ресурсний потенціал для позначення жіночих професійних і соціально-політичних ролей. Систематичне впровадження таких форм не лише урізноманітнює національну термінологію, а й сприяє формуванню мовної норми, що відповідає сучасним демократичним і суспільним цінностям.

3.2. Фемінітиви військово-волонтерської сфери

Присутність чоловіків у військовій сфері протягом тривалого історичного періоду була настільки домінантною, що армія майже автоматично асоціювалася з чоловічим середовищем. У різні епохи з'являлися окремі постаті жінок-учасниць бойових дій, однак їхня присутність сприймалася скоріше як виняток, що підтверджує загальну тенденцію. Попри це, вже на початку XX століття в арміях багатьох країн Європи та Північної Америки існували окремі жіночі формування, що свідчило про поступове розширення ролі жінок у військовій сфері.

Важливо зазначити, що українська мова вже понад століття має фемінітиви, пов'язані з військовою тематикою. Багато з них з'явилися не як наслідок мовної моди, а як природна реакція на суспільні реалії. У роки Другої світової війни активно використовувалися такі фемінітиви, як *воячка*, *зв'язкова*, *фронтівичка*, *медсестра*, *зенітниця*, *кулеметниця*, *снайперка*, *шпигунка*.

Та з початком війни на сході України і особливо під час повномасштабної війни наявність жінок у ЗСУ більше не сприймається як виняткове явище. Розширення переліку посад, доступних жінкам, супроводжується поступовою відмовою від раніше усталених обмежень. Жінки служать у підрозділах піхоти, артилерії, десантно-штурмових військ,

сил спеціальних операцій, кібервійськ, виконують функції *операторок безпілотних систем, командирок бойових підрозділів, снайперок і розвідниць* [Данильчук, 2024]. За інформацією Міністерства оборони України, станом на березень 2025 року у ЗСУ налічувалося понад 70 тисяч жінок, серед яких майже 50 тисяч — військовослужбовиці, а понад 5,5 тисяч обіймали бойові посади [Мельник, 2025].

З огляду на це військові фемінітиви дедалі частіше з'являються у публічному дискурсі. Вони позначають військові звання, функції та професії жінок, залучених до оборони держави. Реакція мовців на такі назви залишається неоднозначною. Частина суспільства підтримує їхню активну інтеграцію в мовлення, інші вважають такі форми «неприродними», «неоковирними» або «штучно створеними». Незважаючи на це, зростання видимості жінок у війську зумовлює необхідність мовної репрезентації їхніх ролей у професійній сфері та суспільному житті.

В умовах повномасштабної війни українські жінки беруть участь у широкому спектрі бойових, допоміжних і гуманітарних завдань. Це веде до появи нових лексичних одиниць, які позначають військові професії та спеціальності: *військовослужбовиця, військовичка, воїнка, артилеристка, навідниця, командирка, танкістка, пілотеса, медикиня, парамедикиня, розвідниця, морська піхотинка, речниця* та ін. Більшість таких форм активно поширилися після 2014 року, а значна частина — після 2022 року.

Поряд із професійними назвами використовуються й фемінітиви на позначення військових звань: *сержантка, лейтенантка, майорка, полковниця, офіцерка, генералка*, а також складні форми на кшталт *генерал-майорка, генерал-лейтенантка, генерал-полковниця*.

Для творення таких номінацій найбільш доречними є суфікси *-к-, -иц-, -ин-(я), -ес-(а)*, адже вони відповідають структурним моделям української мови та не створюють негативних конотацій.

Найбільш продуктивним залишається суфікс *-к-*, що досить часто використовується при творенні фемінітивів на позначення жінок з військово-волонтерської сфери. Його поширення зумовлене низкою чинників: фонетичною зручністю, традиційністю для українського словотвору, а також відповідністю тенденціям до економії мовних засобів. Саме тому на позначення жінок, які виконують бойові, штабні, технічні або волонтерські функції, найчастіше формуються назви на зразок *військовичка, командирка, танкістка, снайперка, артилеристка, операторка дрона, штабістка, саперка*. Більшість таких слів почали активно входити в медіадискурс після 2014 року, однак масового поширення вони набули вже після 2022 року, коли кількість жінок у бойових підрозділах суттєво зросла, а журналістські матеріали потребували чітких, стислих і видимих маркерів жіночої участі у війні.

Фемінітиви із суфіксом *-к-* трапляються сьогодні у всіх провідних інформаційних ресурсах, що висвітлюють хід війни. У повідомленнях Сил оборони та офіційних пресслужб регулярно фіксуються подібні конструкції. Наприклад, у «Телемарафоні» каналу Рада від 14.03.2024 р. звучали такі вислови: *«снайперка підрозділу вразила ворожу групу», «командирка взводу доповіла про виконання бойового завдання»* (Телемарафон Рада від 14.03.2024). А ось в Інтернет-виданні ZAXID.NET натрапляємо на такі конструкції: *«У Національному реабілітаційному центрі «Незламні» відновлюється 25-річна снайперка зі Львова на псевдо «Фенікс»»* (ZN від 18.01.2023), *«Солдатка ЗСУ та операторка FPV-дронів 59 окремої мотопіхотної бригади Яна Залевська з Херсона на початку серпня 2024 року отримала поранення на фронті»* (ZN від 9.08.2024). Такі формулювання не лише позначають жінок у війську, а й виконують соціальну функцію – підкреслюють рівнозначність службових ролей, а також підвищують видимість жінок у структурі ЗСУ.

Окрім бойових посад, формант *-к-* надзвичайно активний у номінації спеціалісток технічного профілю. У медійних повідомленнях можна знайти такі назви, як *бойова медикиня та інструкторка з тактичної медицини*: «Копію з наказу опублікувала **інструкторка з тактичної медицини, бойова медикиня** Марія Назарова» (Збруч від 27.08.2023), «На фронті загинула бойова **медикиня** Ярина «Афіна» Мруць» ([Інстаграм](#), 23.11.2025). Показово, що для більшості цих слів не існувало усталених історичних аналогів, тому вони є результатом новітнього словотворення, яке формується прямо у військовому середовищі та фіксується у ЗМІ.

Використання суфікса *-к-* поширюється також на волонтерську й тилову діяльність, що тісно пов'язана із забезпеченням фронту. Такі форми, як *волонтерка, координаторка гуманітарної ініціативи, прессекретарка бригади*, уже стали типовими для інформаційних матеріалів. Окремі з них уперше масово зафіксовано в офіційних зведеннях штабів після 2014 року, а після 2022 року вони увійшли до стандартних мовних кліше.

В інтернет-виданні «Збруч» функціують такі конструкції: «*Українська волонтерка, контрактниця ЗСУ, інструктор навчального центру Десантно-штурмових військ, вона стане кандидаткою від нашої партії на довиборах народного депутата у 87-му окрузі на Івано-Франківщині*» (Збруч від 12.11.2020). Характерно що в інтернет-виданні ZAXID.NET нараховуємо 139 уживань лексеми *волонтерка*, а ось у виданні ЦЕНЗОР.НЕТ бачимо вже 550 таких фемінітивів.

Із погляду лексикографії, частина фемінітивів із суфіксом *-к-* вже закріплена в академічних та електронних словниках. У «Словнику української мови онлайн» (СУМ-20) зафіксовано, тобто нормативно схвалено, такі одиниці, як *офіцерка, сержантка, командирка, інструкторка, волонтерка*. Хоча не всі новітні утворення внесено до друкованих лексикографічних джерел, їхня частотність у публічному мовленні та офіційних комунікаціях демонструє високу ймовірність входження до словників наступних редакцій.

Зокрема, у медійному вжитку найбільш поширеними залишаються *снайперка, танкістка, саперка, операторка дрона, командирка*, що стабільно трапляються в новинних заголовках та офіційних релізах.

Продуктивність форманта -к- зумовлена також тим, що він не створює зневажливих конотацій – на відміну від розмовних та історично знижених форм на -и- або -их-. Саме тому конструкції типу *офіцерка, генералка, лейтенантка* є нормативно прийнятними, тоді як *офіцерша, генеральша* в українській мовній традиції позначають передусім дружин військових, а не самих службовиць. Усвідомлення цієї семантичної різниці сприяє поширенню коректних фемінітивів у публічній сфері та підвищує мовну точність офіційної комунікації.

Не менш продуктивним у військово-волонтерській сфері залишається також суфікс -иц-(я), який в українській словотвірній традиції виконує функцію творення чітких і формально врівноважених відповідників до чоловічих назв на -ник. Саме ця модель забезпечує системність і прогнозованість номінації, що особливо важливо у сферах, де від точності та однозначності мовних форм залежить зміст повідомлення. У військовому та оборонному дискурсі суфікс -иц-(я) продукує низку фемінітивів, які позначають посади, спеціалізації та функції жінок: *військовослужбовиця, розвідниця, навідниця, рятувальниця, парамедикія* (поряд із *парамедиця* в окремих джерелах), *оборонниця, захисниця* та ін.

Активність цього форманта підтверджується численними вживаннями у повідомленнях українських ЗМІ та офіційних структурах. У телеграмних службах новин досить часто зустрічаються різноманітні фемінітиви із суфіксом -иц-, наприклад: «Звільнена **захисниця** "Азовсталі" нарешті зустрілася з рідними» (БДСН від 26.10.2022), «Затвердили другий зразок бронежилета для **військовослужбовиць**» (Телеграмна служба новин від 11.01.2024), «Жінки також повинні підлягати обов'язковій мобілізації відповідно до потреб армії, – військова медикія і **розвідниця**» (Телеграмна

служба новин від 14.03.2024), *«Рятувальниця з Рівненщини стала чемпіонкою світу серед пожежників»* (РІВНЕ 1283 від 18.11.2024), *«1 жовтня Україна вперше відзначить у нову дату День захисників та захисниць»* (БДСН від 27.09.2023).

Суфікс *-иц-(я)* відіграє важливу роль і в позначенні жінок, що виконують керівні або координаторські функції. Наприклад, у новинних матеріалах функціують такі конструкції: *«Речниця Волинського ТЦК та СП Уляна Кравчук у коментарі ZAXID.NET пояснила, що чоловіка викликали лише для уточнення даних, оскільки в державних реєстрах не було інформації про його інвалідність»* (ZAXID.NET від 14.11.2025), *«Як повідомила речниця Міністерства внутрішніх справ Польщі Кароліна Галецька, винищувачі перебували на висоті близько 150 метрів»* (ZAXID.NET від 19.09.2025).

Хоча слово *речниця* формально містить інший тип морфологічної трансформації, механізм його творення безпосередньо пов'язаний зі словотвірною парадигмою на *-иц-(я)*, оскільки утворено його теж від основи на *-ник* (*речник* → *речниця*). Це засвідчує внутрішню системність цієї моделі в оборонній лексиці.

Із лексикографічного погляду, низка таких фемінітивів уже зафіксована у словниках. У Словнику української мови (СУМ-20) містяться форми *захисниця, рятувальниця, керівниця, представниця*, що дає підстави вважати модель нормативною. Частина новітніх утворень ще не внесена до академічних видань, проте їхня частотність і стабільна вживаність у медійному просторі свідчать про високий потенціал до інституційного закріплення в майбутніх словниках.

Варто підкреслити, що фемінітиви на *-иц-(я)* виконують також соціально значущу функцію: вони дають змогу відтворювати не лише категорію роду, а й відчуття агентності, відповідальності та професійної належності жінок. Наприклад, вислів *«захисниця Марія П.»* у новинах про оборону певного населеного пункту має іншу семантичну вагу, ніж обтічне *«жінка-*

військовослужбовець», оскільки акцентує безпосередню роль особи в бойовій операції. Паралельність семантики і формотворення підсилює їхню природність у мовній системі.

Водночас небажаними залишаються суфікси *-и-* і *-их-*, оскільки вони мають зневажливий або розмовно-згрубілий відтінок і позначають радше дружину військовослужбовця, а не саму військову особу. Тому форми на кшталт *офіцериша, генеральша, капітаниша, комісариха* не слід уживати як фемінітиви до військових назв.

Таким чином, фемінітиви у військово-волонтерській сфері, які в сучасному мовленні іноді здаються новими або незвичними, повністю відповідають закономірностям української словотвірної системи та мають нормативний характер. Вони розширюють можливості національної мови, забезпечують видимість жінок у сфері оборони й демонструють здатність української мови динамічно реагувати на суспільні трансформації.

3.3. Фемінітиви освітньої сфери

Освітнє середовище є однією з тих суспільних галузей, у яких процес фемінізації лексики відбувається особливо динамічно. Це зумовлено як історично значною участю жінок у педагогічній діяльності, так і сучасними тенденціями демократизації мовних норм, що дозволяють чітко й однозначно маркувати фахову належність представниць професійної освіти. Фемінітиви в освітній сфері виконують не лише номінативну функцію, а й підсилюють видимість жінок у професійних ієрархіях, що традиційно сприймалися як нейтральні або навіть маскулінізовані.

Першим етапом поширення жіночих назв у галузі освіти було усталення таких форм, як *вчителька, учениця, студентка, викладачка*, які давно закріпилися у мовній практиці та зафіксовані в усіх академічних словниках. Ці фемінітиви функціують без ознак стилістичної маркованості, що свідчить про їхню повну інтеграцію в систему української літературної мови. Сучасний

розвиток освітньої сфери спричинив появу значної кількості нових утворень, пов'язаних із посадами, які раніше описувалися переважно формами чоловічого роду. Такі назви, як *директорка*, *ректорка*, *деканка*, *проректорка*, *завідувачка кафедри*, *науковиця*, почали активно поширюватися після ухвалення нової редакції «Українського правопису» (2019), що нормативно закріпила можливість творення паралельних жіночих назв для посад, рангів та статусів.

Особливого поширення у професійній комунікації набули фемінітиви на позначення наукових ступенів і кваліфікацій: *докторка наук*, *кандидатка наук*, *аспірантка*, *докторантка*, *магістрантка*. Хоча частина цих форм ще не фіксується у словникових реєстрах, їхню нормативність підтверджує відповідність усталеним українським словотвірним моделям. У ЗМІ досить поширеним явищем є використання фемінітивів саме освітньої тематики, як-от: «*Директорка департаменту освіти Чернівецької обласної військової адміністрації Оксана Сакрієр розповіла...*» (ZN від 07.11.2025), «*Національний медичний університет імені Богомольця оголосив страйк через відсторонення Міністерством охорони здоров'я від посади ректорки університету Катерини Амосової*» (Збруч від 26.02.2018), «*Українська науковиця Пожарська отримала міжнародну премію з математики*» (ЦЕНЗОР.НЕТ від 19.10.2023), «*Вікторія Агапова, аналітикиня "Вокс Україна", докторка філософії з економіки*» (УП від 20.05.2024). Такі приклади засвідчують зростання престижності жіночих назв, що позначають високий академічний статус, а також формування тенденції до гендерно симетричної термінології у професійній сфері.

Паралельно з унормованими формами поширюються й нові фемінітиви на позначення адміністративно-управлінських посад: *заступниця директора*, *методистка*, *інспекторка*, *координаторка освітніх програм*, *менторка*. У контексті шкільної та університетської комунікації ці назви мають високий ступінь уживаності й відіграють важливу роль у формуванні офіційного

дискурсу. В інтернет-виданнях такі фемінітиви функціують досить часто: *«Про знахідки археологів ZAXID.NET розповіла заступниця директора Історико-культурного заповідника «Давній Пліснеськ» Оксана Якубовська»* (ZAXID.NET від 14.11.2025), *«Вони відбуватимуться у форматі додаткових позакласних заходів, розповіла методистка навчально-методичного відділу освіти Львова Наталія Приймак»* (Збруч від 10.05.2018), *«Катерина є менторкою для численних некомерційних організацій та допомагає їм розвиватися та створювати комплексні стратегії фандрейзингу для залучення фінансування діяльності»* (УП від 21.03.2024), що підтверджує інституційну підтримку процесів фемінізації.

У сфері професійної освіти та педагогічної практики активно функціують фемінітиви на позначення спеціалізацій і напрямів діяльності: *психологиня, педагогиня, логопедка, тренерка, кураторка, тьюторка*. Значна частина цих назв поширилася завдяки медійному дискурсу та зростанню інтересу до соціально-гуманітарних професій, де фемінітиви сприймаються як природний елемент комунікації. Зокрема, на онлайн-платформі «Facebook» досить часто наявні подібні конструкції, наприклад: *«Спікерами зустрічі стали лікар-гінеколог лікувально-діагностичного центру «Мед-Атлант» Юлія Мельник, психологиня та викладачка кафедри психології УКД Аліна Касілова-Бондарук, начальниця відділу ювенальної превенції в Івано-Франківській області Алла Бойчук»* (Фейсбук, 19.11.2025), *«Психологиня проєкту та соціальна педагогиня Юлія Креховець створили простір, де мами змогли зупинитися, видихнути й дозволити собі бути просто... собою»* (Фейсбук, 17.11.2025), *«До команди Простору розвитку дітей приєдналася чудова логопедка – Наталя Товпига!»* (Фейсбук, 31.01.2025), *«Знайомтесь — Зубніна Юлія, наша талановита тренерка, яка відкриває дітям світ бальних танців!»* (Фейсбук, 02.05.2025), *«Кураторка Аліна Лаворик провела комунікаційне заняття зі студентами групи ПДс-25-І, під час якого учасники грали у гру «Між нами»»* (Фейсбук, 07.10.2025), *«Сьогодні*

свій День Народження святкує наша неймовірна **координаторка** освітніх проєктів, **тьюторка**, **медіаторка**, людина з щирим серцем — *Olga Boshkar*» (Фейсбук, 07.10.2025). Ці фрагменти демонструють регулярне використання фемінітивів у професійному середовищі, зокрема тоді, коли чітка ідентифікація статі фахівчині має соціальне значення.

Виокремимо особливості функціонування фемінітивів у навчальних підручниках для 5-7 класу із дисциплін Культура добросусідства, Мистецтво та Досліджуємо історію і суспільство: «*А мама – військовослужбовиця, пілотеса гелікоптера*» [Араджионі 2023, с. 25]; «*Валентина Радзимовська – професорка, докторка медичних і фізіологічних наук, у 20-ті роки заснувала українську школу фізіологів та біохіміків*» [Пометун 2022, с. 127]; «*А моя мама – фермерка*» [Араджионі 2023, с. 26], «*Генрієтта Роннер-Кніпп – художниця-аніمالістка, відома своїми роботами із зображеннями собак та кішок*» [Аристова 2023, с. 134]. У підручниках уживання фемінітивів є варіативним: зустрічаємо як лексеми, утворені суфіксальним способом, так і способом словоскладання, як-от: «*Наталія Полонська-Василенко. Історикиня, археологиня, авторка двотомної «Історії України», перша в Україні жінка – доктор історичних наук*» [Араджионі 2023, с. 172].

Фемінітиви освітньої сфери відзначаються високою дериваційною продуктивністю, а їхня семантика прозора, що підтверджує природність їхнього функціонування. На відміну від галузей, де процес утворення нових слів може ускладнюватися омонімією або наявністю історично закріплених значень (як у військовій чи технічній сфері), у сфері освіти більшість моделей творення є максимально передбачуваними. Цей фактор сприяє швидкому переходу фемінітивів із розмовного в офіційно-професійний реєстр.

3.4. Фемінітиви культурно-мистецької сфери

Культурно-мистецька та літературна сфери посідають особливе місце у формуванні фемінізованого словника сучасної української мови. На відміну

від адміністративної чи військової термінології, де фемінітиви часто перебувають у стадії нормативного становлення, у культурному та гуманітарному дискурсі вони закріплюються значно швидше. Це пояснюється специфікою професійної діяльності, що передбачає публічність, персоналізованість та наявність чітко окреслених ролей.

Унаслідок цього літературні критики, журналісти, мистецтвознавці та представники культурних інституцій активно використовують фемінітиви у своїх публікаціях, а це, своєю чергою, закріплює їх у мовному стандарті.

Найпоширенішою моделлю утворення фемінітивів у культурній сфері залишається суфікс *-к-*, який демонструє найбільшу словотвірну продуктивність. Такі форми, як *акторка*, *режисерка*, *редакторка*, *продюсерка*, *кураторка*, *галеристка*, стали нормативними не лише в розмовному вжитку, а й у медійних та академічних текстах. Зокрема, у телевізійному проєкті «Суспільне. Новини» від 27 жовтня 2025 року задіяні такі фемінітиви: *«Нагадаю, **авторкою** тексту «Треба жити» стала **письменниця** Євгенія Кузнецова, а **дикторкою** акторка Наталія Сумська. І до нашого етеру доєднується власне **авторка** тексту цьогорічного радіодиктанту національної єдності, **письменниця** Євгенія Кузнецова. (...) Євгенія Кузнецова, **авторка** тексту радіодиктанту, українська **письменниця**, **перекладачка та науковиця**»* (СН від 27.10.2025). У цих випадках фемінітиви на *-к-* виконують не лише функцію позначення статі, а й слугують маркером професійної легітимації, знімаючи неоднозначність щодо статусу жінки у відповідній галузі.

Різні словотвірні моделі демонструють неоднаковий ступінь поширення, проте саме суфікс *-к-* дає найстійкіші, повністю нейтральні назви. Наприклад, *акторка* стала усталеним відповідником до *актор*, тоді як форма *актриса* поступово переходить у розряд стилістично маркованих або застарілих, пов'язаних із радянською та довоєнною традицією вживання. Подібна тенденція простежується й у випадку з *режисеркою* та *режисершею*: друга

форма не підтримується ані літературною нормою, ані медійною практикою, тоді як перша повністю відповідає словотвірній системі української мови.

Зазначимо, що і в медійних текстах також задіяні фемінітиви із суфіксом *-к-*, як-от: «12 листопада відома **акторка** Енн Гетвей святкує 43 роки» (ZN від 12.11.2025), «**Режисерка** Ліа Доменаши у своєму дебюті зуміла не лише зібрати зоряний акторський склад, але й змусити говорити про себе» (ZN від 22.10.2025), «В окупованому Криму викрали **редакторку** кримськотатарського дитячого журналу *Муслімову*» (ЦН від 22.11.2024).

Другою за продуктивністю групою є фемінітиви на *-иц-(я)*, які формуються переважно від основ із суфіксом *-ник* або іменників з узагальненою семантикою. У культурно-академічному дискурсі такі форми, як *дослідниця*, *мистецтвознавиця*, *театрознавиця*, *представниця* культурної інституції, виконують функцію термінів і активно замінюють відповідні маскулінітиви. У рецензіях масмедійних видань зустрічаємо такі конструкції: «**Літературознавиця і дослідниця** літератури «Розстріляного відродження» Ярина Цимбал підтверджує, що Раїса справді лікувалась від німфоманії: зберігся лист, у якому вона про це згадувала» (ZN від 05.11.2025), «**Ксенія Малих** – українська **мистецтвознавиця**, **кураторка**, **дослідниця** сучасного мистецтва та програмна директорка Промприлад Артцентру (новоствореної культурної інституції в Івано-Франківську)» (ZN від 27.10.2025). Саме в таких текстах фемінітиви отримують статус термінологічних одиниць, оскільки їхня присутність забезпечує гендерну точність дескрипції, не порушуючи формально-наукового стилю.

Характерним для фемінітивів на *-иц-(я)* є певна стилістична нейтральність. Вони не мають розмовної конотації, а, навпаки, часто передають інституційний статус жінки в певній галузі. Наприклад, форма *мистецтвознавиця* повністю узгоджується з рядом *фахівець* – *фахівчиня*, *знавець* – *знавчиня*, що підтверджує природність її використання. У наукових статтях із гуманітаристики такі форми не лише є поширеними, а й виконують

роль маркерів професійності, що свідчить про їхню широку функційну адаптацію.

Особливо цікавою з точки зору словотвірної історії є група фемінітивів на *-ин-(я)*: *мисткиня, письменниця, авториня, героїня, критикиня*. Формант *-ин-(я)* є питомим для української мови та має давні слов'янські корені. Саме тому його активізація в сучасному мистецькому дискурсі розглядається як повернення до національної словотвірної традиції. Наприклад, назва *мисткиня* стала одним із ключових фемінітивів у сучасному українському арт-дискурсі, особливо під час розмов про жінок у сучасному мистецтві та перформативних практиках. В одному із інтерв'ю видання «*The Village Україна*» та «*ART Ukraine*» зустрічаємо такі вислови «*Її роботи фокусуються на темі російсько-української війни, хоча мисткиня також створює скульптури, інсталяції та проєкти, що досліджують урбаністичні простори*» (The Village Україна від 17.10.2025), «*Мисткиня із Глазго, Шарлотта Проджер стала лауреаткою Turner Prize 2018 року, здивувавши журі своїми фільмами, у яких вона вивчала квір-ідентичність через призму природніх ландшафтів*» (ART Ukraine від 07.12.2018). У цих контекстах слово набуває не лише професійної, а й символічної ваги, адже відображає світоглядну позицію авторки.

Формант *-ес-а*, який представлений у словах *поетеса, актриса, баронеса*, зберігається в мові завдяки історичній традиції, однак поступово втрачає свою продуктивність. Аналітичне опрацювання сучасного медійного корпусу доводить, що такі форми все менше використовуються в сучасних рецензіях і культурних новинах, поступаючись питомим моделям: *поетка* нині використовується частіше, ніж *поетеса*, особливо в контекстах, пов'язаних із сучасною українською поезією. Показово, що в літературних оглядах, присвячених українським авторкам ХХІ століття, вираз «*поетка представила збірку*» трапляється значно частіше, ніж «*поетеса*», що свідчить

про переорієнтацію на внутрішньомовну норму та уникання іншомовних суфіксальних моделей.

Поширення фемінітивів у культурній сфері пов'язане також із зміною медійних жанрів. У блогах, оглядах, рецензіях та інтерв'ю значну увагу приділяють персоналізації творчості, що природно сприяє фемінізації професійних назв. Наприклад, у статті про премію «Women in Arts» використано такі формулювання: *«Спеціальну відзнаку отримала експресофіцерка бригади "Азов", поетеса Валерія Суботіна, яка пережила облогу Маріуполя 2022 року. Заступниця міністра закордонних справ Мар'яна Беца під час нагородження назвала Суботіну тою, хто допомагає нам не втратити ідентичність»* (Women in Arts). Це демонструє, що сучасний культурний дискурс функціює в парадигмі, яка визнає і підкреслює внесок жінок у мистецький розвиток країни, а фемінітиви є невід'ємним інструментом такої репрезентації.

Цікавим є також функціонування фемінітивів у літературознавчому дискурсі. У статтях, присвячених українській жіночій літературі, активно використовуються назви *письменниця, літературознавиця, дослідниця, авторка*. У таких текстах фемінітиви не є факультативними, а становлять обов'язковий елемент термінологічної системи, оскільки відображають історичні процеси залучення жінок до літературної творчості та критичної діяльності. Аналітичні матеріали «ЛітАкценту», наприклад, демонструють послідовну політику вживання фемінітивів: у рецензіях майже завжди фігурує *«авторка роману...», «дослідниця жіночого письма», «критикиня аналізує проблематику твору»*. Така закономірність свідчить про те, що літературна критика фактично нормує вживання фемінітивів у ширшому культурному просторі.

Важливо відзначити наявність фемінітивів у творах українських письменників та письменниць не лише як формально-граматичних одиниць, а як повноцінних художніх засобів, що структурують авторський погляд на

жіночий світ, соціальні ролі та ціннісні орієнтири. На матеріалі мови Тараса Шевченка, а також сучасної поетичної практики Марії Матіос вимальовується широкий діахронний континуум функціонування жіночих номінацій – від назв родинно-побутового кола до складних семантично навантажених образів, які поєднують у собі соціальну, емоційну та символічну інформацію. Саме тому фемінітиви в художньому тексті доцільно розглядати як окрему мікросистему з власними структурними, семантичними й стилістичними закономірностями.

Як слушно зазначає дослідниця М. Брус, саме таке розмаїття дає підстави розглядати фемінітиви в художньому тексті як окрему мікросистему з власними структурними та стилістичними закономірностями.

У працях М. Брус наголошується, що в Шевченковому мовленні співіснують давні загальнослов'янські назви (*мати, дочка, вдова, сестра*) та питомо українські утворення на кшталт *дівчина, наймичка, чорнобривка, ненька*. Поруч із ними функціонують одиниці іншомовної мотивації й запозичення – *княжна, царівна, титарівна, гетьманиша, пані, міщанка, красавиця*. Така стратифікація свідчить про те, що жіночі номінації в поезії Шевченка охоплюють не лише побутову, а й соціальну, релігійну, культурну та символічну сфери. М. Брус виокремлює низку тематичних груп: назви за соціальним статусом (*безталанниця, господиня, дружина*), за родинними зв'язками (*невістка, ненька, родичка*), за діяльністю та походженням (*гетьманиша, дияконія, титарівна*), за поведінкою й міжособистісними стосунками (*коханка, подруга, наложниця*), за видом занять (*пряха, швачка, нянька*) та за релігійною чи міфологічною сферою (*черниця, жриця, відьма, русалка*) [Брус 2017-2018]. Такий спектр засвідчує багатовимірність жіночого світу Кобзаря.

На словотвірному рівні, як підкреслює М. Брус, у Шевченка домінують суфіксальні моделі, насамперед із формантом *-к-а*: *внучка, міщанка, приятелька, шинкарка*. Переважно це відмаскулінітивні утворення, хоча трапляються й віддієслівні чи відфемінітивні форми. Окрім того, фіксуються

поодинокі назви із суфіксами *-иц-я, -ниц-я, -ин-я, -івн-а, -ш-а, -ух-а* (*диякониця, царівна, титарша, свекруха*), що мають чітку семантичну спеціалізацію. Важливу роль відіграють емоційно-оцінні форманти *-очк-а, -еньк-а, -оньк-а*, які надають текстові експресивності та відтінків пестливості чи згрубілості [Брус 2017-2018]. Загалом система фемінітивів у поезії Шевченка, за спостереженнями Брус, не лише репрезентує реалії жіночого життя, а й формує емоційно-символічний вимір твору.

Творчість Марії Матіос, яку аналізує М. Федурко, демонструє сучасний етап розвитку фемінітивної деривації, де жіночі назви активно набувають метафоричного й алегоричного потенціалу. Вже сама назва збірки «Жіночий аркан у саду нетерпіння», зауважує дослідниця, формує особливу концепцію фемінного письма, у межах якої фемінітиви функціонують як ключові смислові осередки.

М. Федурко та В. Котович фіксує регулярну появу відмаскулінітивних форм на *-к-а*, що позначають активну, часто бунтівну жіночу суб'єктність: *повелителька, утікачка, приборкувачка, злодійка, вигнанка*. Переосмислення демонологічних жіночих образів (*відьмачка, бісиця, мольфарка*) у Матіос підкреслює здатність фемінітивів виступати інструментом переоцінки традиційних міфологічних констант [Федурко, Котович 2020].

На думку дослідниць, важливою ознакою фемінітивної системи М. Матіос є активне використання формантів *-иц-я* та *-ин-я* (*танцівниця, щасливиця, грішниця, відлюдниця*), які поєднують соціально-фактографічний і морально-психологічний виміри. Не менш показові зоофемінітиви та субстантивовані прикметники й дієприкметники (*ягниця, лебедиця, ніч-заздрісниця, природа-утікачка*), завдяки яким абстрактні поняття набувають жіночої ідентичності й уособлюються. У поетичному світі М. Матіос фемінітиви часто вступають в опозицію до маскулінітивів (*вершник / вершниця, старець / старіця*), утворюючи смислові пари, що відображають різні способи переживання світу та різні модуси досвіду [Федурко, Котович

2020]. Фемінітив у цьому контексті стає маркером альтернативного, нерідко маргіналізованого голосу, який художній текст виводить у центр уваги.

На цій основі можна стверджувати, що фемінітиви виконують у художньому дискурсі не лише номінативну, а й концептоформувальну функцію: через них українська література артикулює та переосмислює місце жінки в мовній, культурній і ціннісній системі суспільства.

3.5. Фемінітиви сфери фізичної культури та спорту

У сучасному українському суспільстві спортивна сфера стала однією з тих ділянок, де фемінізація лексики просувається особливо динамічно та безконфліктно. Це пояснюється кількома чинниками: високою публічністю спорту, значною представленістю жінок у національних і міжнародних змаганнях, а також розвитком спортивної журналістики, яка оперативно фіксує мовні інновації.

Соціолінгвістичні зрушення останніх десятиліть, зокрема переорієнтація на європейські стандарти гендерної комунікації, зробили видимими номінації осіб жіночої статі в тих галузях, де раніше переважали маскулінітиви. Нині український спортивний дискурс демонструє стійку й послідовну норму використання фемінітивів, причому значна частина таких слів є настільки усталеною, що сприймається мовцями як первинна, а не похідна форма.

Варто зазначити, що спортивні фемінітиви одними з перших почали виконувати роль «мосту» між розмовною, публіцистичною та офіційно-діловою сферами. Зокрема, такі слова, як *спортсменка*, *чемпіонка*, *рекордсменка*, *плавчиня*, *бігунка*, *стрибунка*, *тенісистка*, *фехтувальниця*, *боксерка*, з'являлися у спортивній хроніці газет ще в 1960–1980-х роках, тобто задовго до сучасного широкого вжитку фемінітивів. Згодом ці форми перейшли в рамки формальних документів – зведень національних федерацій, міжнародних протоколів, записів суддівських колегій. Отже, саме спортивний

сектор став одним із перших, де фемінітиви отримали офіційний статус фактичної норми задовго до фіксації в «Українському правописі» 2019 року.

Нині інформаційний простір засвідчує значну частотність уживання таких лексем. У повідомленнях спортивних медіа виявлено такі мовні конструкції: *«Зіркова українська **стрибунка** у висоту Ярослава Магучіх порадила три книги, які варто прочитати. **Легкоатлетка** обрала наступні твори: "Атомні звички", "Кафе на краю світу" та "Розвивай свій мозок"»* (УП Чемпіон від 21.11.2025), *«Ще одна українська **гімнастка** Марта Борис показала у багатоборстві 6-й результат»* (УП Чемпіон від 04.11.2025), *«Час від часу тренування в компанії Фака проводила українська **біатлоністка** Юлія Джима, яка співпрацює зі словенським фахівцем Урошем Велепцем»* (УП Чемпіон від 01.04.2025), *«Українська **фехтувальниця** Влада Харькова, яка в липні стала **чемпіонкою** світу, ексклюзивно для "Чемпіона" поділилася думкою про те, чому понад 10 років Україна не могла здобути медаль планетарної першості у шпазі»* (УП Чемпіон від 20.08.2025), *«Українська **каратистка** Олександра Шолохова заявила, що в бою з нейтральною російською суперницею намагалися перемогти завдяки психологічній перевазі»* (УП Чемпіон від 19.11.2025). Характерно, що в цій сфері фемінітиви не сприймаються як стилістично позначені або ідеологічно мотивовані – вони просто виконують свою номінативну функцію.

Із позицій словотвору – спортивні фемінітиви виникли за кількома продуктивними моделями. Найпоширенішим залишається суфікс *-к-а*, що забезпечує природний перехід від маскулінітива або іншомовної основи до жіночої форми (*спортсменка, спринтерка, марафонка, тенісистка, каратистка*). Завдяки своїй структурній прозорості цей суфікс дозволяє легко розширювати терміносистему у відповідь на появу нових видів спорту: *скелелазка, саперка* (яка займається веслуванням на SUP), *ролерка, байкерка* (у контексті мотоспорту). Така адаптивність сприяє мовній гнучкості та оперативному реагуванню на спортивні новації. До прикладу, зустрічаємо в

текстах медіа такі нові конструкції: «Українська **скелелазка** Євгенія Казбекова посіла 15 місце у півфіналі Олімпійських ігор-2024 зі спортивного скелелазіння» (УП Чемпіон від 31.08.2024), «Українка Яна Беломоїна виграла гонку на турнірі *SloXcup Cup 2021* в словенському Кочев'є. **Маунтибайкерка** тріумфувала у категорії *U23 + Elite*» (УП Чемпіон від 01.06.2024).

Не менш цікавою є група фемінітивів із суфіксом *-иц-я*, до яких належать *учасниця, суперниця*. Цей словотвірний тип активно використовується у випадках, коли необхідно позначити функцію або статус спортсменки у змаганні, а не її вид спорту. Саме тому *суперниця* або *учасниця* входять у ядро спортивної комунікації, оскільки забезпечують симетричне відображення взаємодії між спортсменами і спортсменками. В інтернет-виданні «Чемпіон» видання «Українська правда» станом на 23 листопада 2025 року виявлено 226 лексеми *учасниця*, як-от: «Відразу після фінішу ще одна **учасниця** від України Юлія Баралей зізналась, що їй не вперше доводиться змагатись під дощем і погода не може стати сильною перешкодою» (УП Чемпіон від 10.07.2008), «**Учасниця** Олімпійських ігор, **чемпіонка** Європейських ігор, українська **легкоатлетка** Ольга Ляхова подасть свій проєкт до програми Громадський бюджет» (УП Чемпіон від 16.09.2020). А ось номінацій *суперниця* виявлено вже 1611, що вказує на те що ця лексема користується неабиякою популярністю в спортивному дискурсі: «Її **суперниця**, сьома ракетка світу Єлена Рибакіна, знялася з матчу до його початку» (УП Чемпіон від 25.10.2025).

Дещо обмеженим, але важливим є суфікс *-ин(я)*, який трапляється в словах на кшталт *плавчиня, хореографиня* (якщо говоримо про танці як вид спорту). Ці форми мають яскраво виражене значення результативності або статусності, що пояснює їхню значну присутність у текстах про особисті досягнення. Наприклад, функціують такі номінації: «Нідерландська **плавчиня** Шарон ван Раувендал оголосила про завершення кар'єри в 31-річному віці» (УП Чемпіон від 08.09.2025), «Колишня **плавчиня**, дворазова олімпійська

чемпіонка (2004, 2008) та міністерка молоді, спорту, мистецтв і відпочинку Зімбabwe Кірсті Ковентрі стала новою президенткою Міжнародного олімпійського комітету» (УП Чемпіон від 08.09.2025).

Розвиток спортивних фемінітивів також пов'язаний із важливими факторами психолінгвістичної природи. Спортивні коментатори звикли до коротких, виразних і ритмічних форм, які добре вписуються в синтаксичну структуру динамічних репортажів. Саме тому такі слова легко адаптуються, бо містять чіткий акцент на дії чи виді спорту. Крім того, спортивні фемінітиви мають тенденцію до фонетичної економії: коротші та більш звучні форми частіше укорінюються, ніж громіздкі конструкції типу *жінка-спортсменка*.

Важливим маркером усталеності спортивних фемінітивів є їхня регулярна фіксація в онлайн-словниках та академічних лексикографічних ресурсах. Наприклад, *спортсменка, чемпіонка, плавчиня, бігунка, тенісистка* подаються як нормативні одиниці в тлумачних словниках, тоді як *фехтувальниця, борчиня, плавчиня* вже мають стійкий статус у медійному вжитку, що є передумовою для їх подальшої стандартизації.

Окремої уваги заслуговує соціокультурний аспект формування спортивних фемінітивів. Із появою значної кількості жінок у тих видах спорту, які раніше вважалися суто «чоловічими» (бокс, важка атлетика, боротьба, хокей), відбулося поступове переосмислення ролі жінок у спортивній комунікації. Фемінітиви в цьому процесі стали мовним інструментом, що дозволив фіксувати розширення професійних горизонтів. Зокрема, такі слова, як *каратистка, борчиня, хокеїстка, штангістка* засвідчили те, що мовна система адекватно реагує на зміну соціальної реальності. Крім того, спортивні фемінітиви зміцнюють ідентичність спортсменок, підкреслюючи не лише їхню участь у змаганнях, а й статусність та професіоналізм.

Продуктивність фемінітивів цієї сфери засвідчує, що українська мова має всі внутрішні ресурси для симетричного й рівноправного позначення діяльності жінок у спорті, а розвиток цієї лексики відображає ширші соціальні

тенденції, пов'язані із зміною статусу жінки в суспільстві, демократизацією комунікації та зміцненням гендерно орієнтованих мовних практик.

ВИСНОВКИ

Перехід України до нової соціокультурної парадигми, що сформувався упродовж перших десятиліть XXI століття, актуалізував потребу в мовних інструментах, здатних адекватно репрезентувати сучасну картину світу. Одним із ключових проявів цієї трансформації стало стрімке поширення фемінітивів – не як лінгвістичної моди, а як глибинного механізму мовної демократизації та впорядкування гендерної репрезентації в публічному просторі.

Дослідження продемонструвало, що українська мова, для якої характерні давні словотвірні моделі для позначення жінок, сьогодні повертає собі втрачену повноту й точність називання, які протягом тривалого часу були обмежені впливом російської традиції маскулінної універсалізації.

Комплексний аналіз сучасного українського дискурсу засвідчив, що фемінітиви активно функціують у кількох ключових сферах суспільного життя – політичній, військово-волонтерській, освітній, культурно-мистецькій та спортивній. У кожній із них ці мовні одиниці виконують не лише номінативну функцію, а й відіграють роль інструменту соціальної легітимації жіночої професійної діяльності. Така мовна практика демонструє повернення до питомих моделей українського словотвору, які протягом тривалого часу були витіснені нормами російської мовної традиції.

Фемінітиви мають глибоку історичну основу, оскільки жіночі назви фіксуються в українських текстах ще з XVI століття, однак їхнє масове уведення в сучасний ужиток почалося у 2000-х роках, з подальшим різким зростанням після 2014 року та піковою активізацією в період повномасштабної війни. Відповідно до чинних лексикографічних джерел, найбільш продуктивними моделями словотворення є суфікси *-к-(а)*, *-иц-(я)*, *-ин-(я)*, *-ес-*, що забезпечують формування стилістично нейтральних та фонетично природних назв.

Фемінітив – це іменники жіночого роду, якими позначають осіб відповідної статі, що утворені від назв чоловічого роду (маскулітивів), суфіксальним способом (рідше морфолого-синтаксичним чи словоскладанням). Такі номінації не прив'язані лише до виду діяльності чи способу роботи, вони вказують на особу жіночої статі. Лінгвальна категорія жіночості (фемінітивності) – узагальнене абстраговане поняття, якому підпорядкована сукупність лексичних і словотвірних одиниць, об'єднаних загальним значенням «особа жіночої статі».

Простежено структурно-семантичні підходи до типології фемінів та вироблено власну класифікацію семантичних розрядів, які репрезентують найпоширеніші сучасні групи фемінної лексики та відображають актуальний стан функціонування фемінів у сучасному лінгвосоціумі, й демонструють, як суспільні зміни впливають на розширення семантичних меж цієї категорії.

Визначено й описано основні способи творення фемінів та їх інтродукцію.

На словотвірному рівні в сучасній підсистемі жіночого роду відбуваються нові зміни, але, порівняно з минулим століттям, нечисленні. Сьогодні деривація жіночого роду представлена морфологічним способом. Надається перевага суфіксальній різноманітності порівняно з іншими афіксальними способами творення, а також субстантивації.

Активно розвинулося основокладання і словоскладання при творенні фемінів. У творенні складених похідних беруть участь як власні, так і запозичені основи. Проте роль іншомовних основ стає найбільш очевидною в морфологічній деривації слів жіночого роду, які поєднуються переважно із запозиченими і зрідка з питомими словами, утворюючи гібридні сполуки.

Окреслено проблеми нормативності фемінів у сучасній мовній практиці, зокрема функціонування варіантних форм. У «Словнику української мови» 1970–1980-х років уже було зафіксовано понад 3500 фемінів, значна частина яких позначена ремарками «розмовне», «зневажливе», що звужувало

сферу їхнього вживання переважно до розмовної, художньої та публіцистичної мови. Нині фемінітиви дедалі активніше проникають в офіційно-діловий, науковий та медійний стилі, що робить їх предметом особливої уваги та подальших досліджень.

Простежено специфіку функціювання фемінітивів у сучасному політичному, військово-волонтерському, освітньому, культурно-мистецькому та спортивному дискурсах.

У політичній сфері фемінітиви стали маркером суспільного запиту на видимість жінок у державному управлінні та публічному представленні. Саме тому такі лексеми, як *депутатка, міністерка, кандидатка, політикиня, омбудсменка*, активно використовуються у ЗМІ й поступово входять до стандартів офіційної комунікації. Їхнє функціювання демонструє відхід від колишньої моделі універсального маскулінітива, що спрощував картину участі жінок у політичних процесах.

У військово-волонтерській сфері фемінітиви відіграють особливу роль, оскільки відображають безпрецедентну залученість жінок до оборони України. Такі лексеми, як *військовослужбовиця, командирка, артилеристка, снайперка, парамедикиня, волонтерка*, фіксують реальні професійні позиції та усувають лексичну невидимість жінок у високоризикованих і традиційно «чоловічих» видах діяльності. Це свідчить, що українська мова адекватно реагує на суспільні зміни та відображає новітні стратифікації гендерних ролей.

Особливо помітно ці процеси простежуються в освітній сфері, яка традиційно реагує на суспільні зміни швидше, ніж інші. У шкільних та університетських комунікативних практиках фемінітиви виконують не лише номінативну, а й нормативно-формульвальну функцію: вони закладають нові мовні стандарти, моделюють рівноправні ролі учасників освітнього процесу й сприяють формуванню гендерно чутливого мовлення в молодого покоління. У підручниках, навчальних програмах, методичних матеріалах та педагогічних комунікаціях дедалі частіше фіксуються такі одиниці, як

учителька, викладачка, методистка, професорка, дослідниця, наставниця, що свідчить про поступове утвердження сучасної мовної норми.

У спортивній сфері фемінітиви виявилися одними із найбільш усталених. Словотворчі моделі *спортсменка, бігунка, медалістка, чемпіонка, фехтувальниця, тенісистка* давно унормовані та активно функціують у публіцистиці, прямій мові коментаторів, офіційних медіа та документах спортивних федерацій. Це підтверджує, що спортивна комунікація стала одним із найбільш природних середовищ для поширення фемінітивів.

У культурно-мистецькому просторі фемінітиви сприяють репрезентації жінок у літературному та медійному процесах. Активне функціонування назв на кшталт *письменниця, художниця, акторка, режисерка, музикантка, поетка* віддзеркалює демократизацію української культури та зростання ролі жінки у творчій діяльності. Аналіз масмедійних матеріалів засвідчив структурну стабільність цих форм, а також тенденцію до їх використання у критичних, оглядових та науково-аналітичних текстах.

Отже, за підсумками проведеного дослідження можна стверджувати, що фемінітиви посідають важливе місце в сучасній українській мовній практиці та є маркером великих соціальних процесів, пов'язаних із гендерною рівністю, переосмисленням професійних ролей та демократизацією суспільних відносин. Вони виконують функцію мовної видимості жінок у різних професійних сферах та сприяють формуванню гендерно збалансованої комунікації.

Перспективним напрямом подальших студій є системний моніторинг уживання фемінітивів у різних інституційних практиках, дослідження особливостей їх сприйняття мовцями різних вікових, регіональних та професійних груп, а також аналіз механізмів кодифікації нових жіночих номінацій у сучасних словниках.

СПОСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко О. Українська література: підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта, 2023. 225 с.
2. Ажнюк Б. Інновації в системі української мови та тенденції її розвитку. *Освіта і управління*, 2008. Т. 11. № 2-3. С. 37 – 42.
3. Александрова В. Мовленнєва культура сучасної молоді. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 2013. № 8 (2). С. 7 – 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8%282%29_3 (дата звернення: 22.09.2025).
4. Александрова О. В. До питання про особливості соціолекта молоді. *Науковий вісник Південноукраїнського національного пед. університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*, 2013. № 16. С. 11 – 16.
5. Андрущенко В. П., Силадій І. М. Поняття педагогічного дискурсу в сучасних наукових дослідженнях. 2018. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/37476>
6. Араджионі М. А., Козорог О. Г., Лебідь Н. К. Культура добросусідства: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта, 2023. 129 с.
7. Аристова Л., Чен Н. Мистецтво: підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта, 2023. 237 с.
8. Архангельська А. Femina cognita. Українська жінка у слові й словнику. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 444 с.
9. Архангельська А. М. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність. *Мовознавство*. 2014. № 1. С. 58–70.
10. Архангельська А. М. Неофемінативи в новітній українській мові: лексикографічний і транслятологічний аспект. *Актуальні питання*

- сучасної філології: Мовознавчі студії: збірник наукових праць*. Рівне, 2013. Вип. 21(3). С. 59–64.
11. Баган М. Історичний портрет фемінітивної підсистеми української мови: рецензія на: Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування. Івано-Франківськ, 2019. *Українська мова*. 2020. № 1. С. 153-157.
 12. Білецька О. Формування мовної субкультури сучасної молоді України в умовах глобалізації. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 227. С. 127 – 132.
 13. Борщевський С. Словотвірні та комунікативно-функціональні особливості фемінітивів в українській та англійській мовах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31. Том 1. С. 267 – 272.
 14. Брус М. П. Поняття з основою фемін- у контексті сучасної української лінгвістики. *Лінгвістичні студії: збірник наукових праць*. Донецьк: Донецький національний університет, 2008. Вип. 16. С. 209–214.
 15. Брус М. П. Фемінітиви в поетичній мові Тараса Шевченка. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2017-2018. № 4-3. С. 46-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_sl_2017-2018_4-3_6.
 16. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування: монографія. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.
 17. Валюх З. О. Типологія словотвірних парадигм іменника в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. Наук: 10.02.01. НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2006. 29 с.
 18. Войцехівська Н. К. Сучасне молодіжне мовлення (на матеріалі 27 конфліктного дискурсу). *Вісник Дніпропетровського університету*, 2013. Т. 2. № 19. С. 14 – 21.

- 19.Голик С. В. Науковий дискурс: основні напрями дослідження. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2016. № 14. С. 45–49.
- 20.Грещук В.В. Деякі теоретичні питання словотвірного значення. *Мовознавство*. 1991. № 3. С. 34 - 41.
- 21.Грещук В.В. Словотвір і функціоналізм. Ономастика і апелятиви. (Проблеми словотвірної дериватології). *Збірник наукових праць*. Вип. 7. Дніпро: Дніпропетровський держ. ун-т, 1999. С. 60 - 64.
- 22.Давидюк Л., Мельник А. Етика: підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта, 2023. 145 с.
- 23.Данилевська О. Мова в системі цінностей сучасного українського підлітка. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*, 2019. № 22. С. 162 – 172.
- 24.Дмитрієв С. В. Місце сленгових номінацій особи у лексикосемантичній парадигмі української лінгвосвідомості. *Слов'янський збірник*. Одеса, 2019. № 23. С. 31 – 41.
- 25.Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 920 с.
- 26.Івахненко Т. П. Лексичні особливості молодіжного сленгу. *Література та культура Полісся*. Сер.: Філологічні науки. 2015. Вип. 80. С. 216 – 224.
- 27.Клименко Н.Ф. Про вивчення семантики словотвірних одиниць. *Словотвірна семантика східнослов'янських мов*. Київ: Наукова думка, 1983. С. 86. - 102.
- 28.Кобяков О. М., Єрмоленко С. В., Єрмоленко А. І. Інтерлігвальні вектори молодіжного сленгу на матеріалі англomовного та україномовного дискурсів. *Філологічні трактати*. 2011. Том 3. № 3. С. 79 – 84.
- 29.Ковалик І. І. Словотворчий розряд суфіксальних загальних назв живих істот жіночої статі у східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими

- слов'янськими мовами. *Питання українського мовознавства*. Львів: Видавництво Львівського університету, 1962. Кн. 5. С. 3–34.
30. Ковалик І. І. Вчення про словотвір. Львів: Видавництво «Місто НВ», 2007. 402 с.
31. Ковалик І. І. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову. *Словотвір сучасної української мови*. Київ: Наукова думка, 1979. С. 5 - 56.
32. Кузьменко О.Ю. Специфіка конструювання масмедійного дискурсу засобами масової інформації. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград, 2015. Вип. 138. С. 185–189.
33. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. Київ, 2014. 65 с.
34. Маслова Ю. П. Моделі гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні (на матеріалах друкованих ЗМІ). *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський: Аксіома. Вип. 20. С. 425 – 436.
35. Мельник Я. Г. Експресивність у молодіжному сленгу як спосіб вираження ставлення до навколишньої дійсності. *Наукові праці Чорноморського держ. ун-ту ім. Петра Могили*, 2010. Т. 119. Вип. 106. С. 41 – 44.
36. Нелюба А. М. «Гендерна лінгвістика» і малопродуктивні словотворчі засоби. *Лінгвістика: збірник наукових праць*. Луганськ, 2011. № 1. С. 135–137.
37. Нелюба А. М. «Гендерна лінгвістика» і малопродуктивні словотворчі засоби. *Лінгвістика: збірник наукових праць*. Луганськ, 2011. № 1. С. 135–137.
38. Ніколенко А. Г. Деякі семантичні та прагматичні риси сленгізмів. *Вісник Київ. нац. ун-ту. Серія: міжмовна та міжкультурна комунікація*, 2012. Т. 2. № 1. С. 128 – 131.

39. Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник для студ. філол. спец. вищих навч. закладів. 2-е вид., доп. МОН України. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2010. 336 с.
40. Пометун О., Малієнко Ю., Ремех Т. Досліджуємо історію і суспільство: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта, 2022. 174 с.
41. Пузиренко Я. В. До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові (гендерний аспект). *Наукові записки НаУКМА*. Київ, 2001. Т. 18. С. 36 – 42.
42. Семашко Т. Ф. Гендерна лінгвістика в системі сучасної мовознавчої науки. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Маріуполь, 2010. Вип. 3. С. 166 – 170.
43. Сібрук А.В., Барабаш О.В. Сучасний український науковий дискурс у мовознавчих працях. 2019. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/48022>
44. Собецька Н. В. Вживання фемінітивів, як прояв гендерної культури. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1. С. 375 – 378. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_12.1_88 (дата звернення: 14.11.2025).
45. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.
46. Стишов О. А. Номінації осіб у сучасній українській мові на матеріалі дискурсу ЗМІ. *Мовознавство*. 2012. № 6. С. 23–37.
47. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття: (На матеріалі мови засобів масової інформації). 2-ге вид., переробл. Київ: Пугач, 2005. 388 с.
48. Стогній І. В., Варавкіна З. Д. Функціонування молодіжного сленгу в сучасній розмовній українській мові. *Науковий вісник міжнародного*

- гуманітарного університету. Сер.: Філологія, 2019. № 43. Т. 3. С. 160 – 162.*
49. Сукаленко Т. Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 240 с.
 50. Тараненко О. О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 3 – 25.
 51. Татенко В.О. Психологія впливу: суб'єктна парадигма. *Наукові студії із соціальної та політичної психології: збірка статей*. Вип. 3(6). Київ: Видавництво Сталь, 2000. С. 3–18.
 52. Федурко М. Ю. Словотвірна морфонологія українських фемінативів у лінгвокультурологічному аспекті. *Відображення історії та культури народу в словотворенні: доповіді XII Міжнародної наукової конференції Комісії зі слов'янського словотворення / упорядк. та наук. редак. Н. Ф. Клименко і Є. А. Карпіловської*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 433–442.
 53. Федурко М. Ю. Фемінитиви як образотворчі засоби (на матеріалі збірки Марії Матіос «Жіночий аркан в саду нетерпіння»). *Закарпатські філологічні студії*. Т. 2. Вип. 32. С. 230-234. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/32/part_2/41.pdf.
 54. Хабарова Н.А. Комунікативні варіанти інституціонального дискурсу. *Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів: матер. VI наук. конф. з міжнародною участю, 17 березня 2018 р.. Харків, 2018. 223 с.*
 55. Цар І. М. Українське повсякденне мовлення в міському молодіжному середовищі: структура і функціонування: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / Інститут української мови НАН України. Київ, 2018. 251 с.

56. Цар І. Основні напрями дослідження молодіжного мовлення в умовах білінгвізму (на матеріалі записів спонтанного мовлення та інтерв'ю). *Мова і суспільство*. 2018. Вип. 9. С. 63 – 70.
57. Циганенко Г.П. Словотвірне значення як категорія дериватології Словотвірна семантика східнослов'янських мов. Київ: Наукова думка, 1983. С. 5–17.
58. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / пер. з англ. Харків: Акта, 2002. 1054 с.
59. Шинкаренко І. О. Ненормативна лексика у молодіжному мовленні як відображення психологічних та соціальних конструктів. *Метафора та її семіотичний контекст*: матеріали наук.-практ. семінару (17 березня 2017 р., м. Дніпро). Дніпро: ДДУВС, 2017. С. 48 – 52.
60. Bielsa Esperança, Bassnett Susan. Translation in Global News. London, New York: Routledge, 2009. 173 p.
61. Bielsa Esperança. Translation in global news agencies. Target 19:1, 2007. P.135–155.
62. Unger R. Toward a redefinition of sex and gender. *American Psychologist*. 1979. № 3. P. 224 – 225.
63. Women in Arts. URL: <https://ui.org.ua/en/sectors-en/en-projects/award-women-in-arts-2/>

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецький-Носенко П. Словник української мови / підгот. до видання В. В. Німчук; від. ред. К. К. Цілуйко. Київ: Видавництво «Наукова думка», 1966. 424 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2015 – 2016). Словник. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 204 с.
4. Перший словник українського молодіжного сленгу / укл. С. Пиркало. Київ: ВІПОЛ, 1998. 84 с.
5. Плачинда Г. Словничок фемінітивів для прес-офіцерів та прес-офіцерок територіальних управлінь Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Київ, 2018. URL: http://www.wicc.net.ua/media/Slovnyk_fem.pdf.
6. Синчак О. Вебсловник жіночих назв української мови. Львів, 2022. URL: https://r2u.org.ua/html/femin_details.html.
7. Словник сучасного українського сленгу, упор. Т. Кондратюк. Харків: Фоліо, 2006. 352 с.
8. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол. І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Л. Л. Гумецька, Ф. Т. Жилко та ін.: АНУРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 1970 – 1980.
9. Словник української мови: у 20 т. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. Київ: Видавництво «Наукова думка», 2010-2025. Т. 1-15.
10. Словник української мови: у 4 т. / упор. Б. Грінченко; ред.: Л. М. Кудрявкіна, Н. М. Отрох, Л. С. Шорубалка; надруковано з видання

1907 – 1909 рр. фотоспособом. Київ: Видавництво «Наукова думка», 1996-1997.

11.Ставицька Л. Український жаргон: словник. Київ, 2005. 494 с.

12.Шевченко З. В. Словник гендерних термінів. Черкаси, 2016. 336 с.

АНОТАЦІЯ

Стрільчук К. Б. Фемінітиви в сучасній українській мові: структурно-функційний аспект: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 035.01 Філологія (Українська мова і література). Тернопіль: ТНПУ, 2025. 93 с.

Кваліфікаційну роботу присвячено комплексному аналізу структурно-функційних особливостей фемінітивів сучасної української мови. У роботі розглянуто фемінітиви як окрему лексико-граматичну категорію української мови, уточнено їхній статус та роль у відображенні гендерних і соціальних змін. Окреслено джерельну базу дослідження, що охоплює медійний, мережевий та освітній дискурси.

Узагальнено структурно-семантичні підходи до типології фемінітивів, визначено їхні основні словотвірні моделі та описано провідні способи творення й інтродукції цих одиниць у сучасний узус. Розглянуто проблему нормативності та варіантності фемінітивів у сучасній мовній практиці.

Проаналізовано специфіку функціонування фемінітивів у політичній, військово-волонтерській, освітній, культурно-мистецькій і спортивній сферах. Результати дослідження дають змогу окреслити основні тенденції розвитку фемінітивів та їхнє місце в сучасній українській мовній системі.

Ключові слова: українська мова, фемінітиви, маскулінітиви, текст, дискурс, суфіксація, медіатекст.

ABSTRACT

Strilchuk K. B. Feminitives in the Modern Ukrainian Language: Structural and Functional Aspect: qualification work for obtaining the degree of "master" in the specialty 035.01 Philology (Ukrainian language and literature). Ternopil: TNPU, 2025. 93 p.

The qualification work is devoted to a comprehensive analysis of the structural and functional features of feminitives of the modern Ukrainian language. The work considers feminitives as a separate lexical and grammatical category of the Ukrainian language, specifies their status and role in reflecting gender and social changes. The source base of the study, which covers media, network and educational discourses, is outlined.

Structural and semantic approaches to the typology of feminitives are generalized, their main word-formation models are determined and the leading methods of creation and introduction of these units into modern usage are described. The problem of normativity and variability of feminitives in modern language practice is considered.

The specifics of the functioning of feminitives in the political, military-volunteer, educational, cultural and artistic and sports spheres are analyzed. The results of the study make it possible to outline the main trends in the development of feminitives and their place in the modern Ukrainian language system.

Keywords: Ukrainian language, feminines, masculines, text, discourse, suffixation, media text.